ВІННИЦЬКА МІСЬКА РАДА
Р І Ш Е Н Н Я

Від 19.06.2026 № 3565 69 сесія 8 скликання
м. Вінниця

Про внесення змін до рішення міської ради від 07.07.2023 № 1748 (зі змінами)

З метою уточнення та систематизації переліку малих річок Вінниці, збереження та відновлення їх екосистемних функцій, забезпечення сталого просторового розвитку громади, формування блакитно-зеленої інфраструктури та адаптації міського середовища до змін клімату, враховуючи протокол громадських слухань та рішення міської ради від 22.08.2025 №3011 «Про затвердження Статуту Вінницької міської територіальної громади в новій редакції», керуючись пунктом 22 частини 1 статті 26, частиною 1 статті 59 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», міська рада

ВИРІШИЛА:

1. Внести зміни до рішення міської ради від 07.07.2023 №1748 «Про затвердження Концепції малих річок Вінниці – 2035» (зі змінами), а саме: Додаток до рішення викласти в новій редакції (додається).
2. Департаменту архітектури та містобудування міської ради спільно з департаментом інформаційних технологій міської ради сформувати та відобразити шар геоінформаційних даних згідно з Додатком до Концепції малих річок Вінниці – 2035 на Геопорталі Вінницької громади.
3. Контроль за виконанням рішення покласти на постійні комісії міської ради: з питань законності, депутатської діяльності і етики (С. Василюк), з питань планування, фінансів, бюджету та соціально-економічного розвитку (С. Ярова), з питань містобудування, будівництва, земельних відносин та охорони природи (А. Іващук).

Міський голова **Сергій МОРГУНОВ**

Додаток
до рішення міської ради
від 19.06.2026 № 3565

Концепція
розвитку малих річок Вінниці 2035

КП «Інститут розвитку міст»

Зміст

ВСТУП 5
1. ВІЗІЯ 8
2. ЕКО 10
2.1 Гідрологічні характеристики мережі малих річок Вінниці 10
2.2 Екологічні конфлікти 14
2.2.1 Забруднення 14
2.2.2 Стан русла 18
2.2.3 Інвазійні види рослин 20
2.3 Екологічний потенціал 24
2.4 Рекомендації для поліпшення екологічного стану малих річок 28
3. ЛЮДИ 31
3.1 Характеристика «сусідства» людей і малих річок 31
3.1.1 Хто проживає поблизу малих річок? 31
3.1.2 Хто працює поблизу малих річок? 32
3.1.3 Що відомо мешканцям міста про малі річки? 33
3.1.4 Як люди використовують малі річки? 34
3.1.5 Які в людей виникають ініціативи щодо малих річок? 36
3.2 Конфлікти ментального сприйняття малих річок 37
3.3 Потенціал сталої взаємодії людей і малих річок 40
3.3.1 Які бажання мають вінничани у контексті розвитку малих річок? 40
3.3.2 Які мешканці можуть потенційно замінити несвідомих користувачів малих річок? 41
3.3.3 Як можна залучати людей до взаємодії з малими річками? 43
3.4 Рекомендації щодо покращення взаємодії людей з малими річками 44
4. ПРОСТІР 47
4.1 Просторові характеристики малих річок Вінниці 49
4.2 Просторові конфлікти 52
4.2.1 Обмеження простору для малої річки 52
4.2.2 Бар'єри на шляху до русла 55
4.2.3 Перешкоди вздовж русла річки 55
4.3 Просторовий потенціал 56
4.3.1 Потенціал мережі малих річок для міста 56

4.3.2 Потенціал окремих малих річок для міста 58
4.4 Рішення та рекомендації 72
5. МІСТО 74
5.1 Характеристики міського управління в контексті розвитку малих річок 74
5.1.1 Малі річки у довгострокових стратегічних документах Вінниці 74
5.1.2 Перелік структурних підрозділів Вінницької міської ради, що мають дотичний до малих річок функціонал 76
5.1.3 Перелік міських цільових програм, які передбачають/потенційно передбачатимуть дотичні до малих річок заходи 78
5.1.4 Документи, при розробці яких мають бути враховані малі річки та підходи, зафіксовані Концепцією 79
5.2 Конфлікти міського управління малими річками 80
5.3 Потенціал для покращення міського управління малими річками 81
5.4 Рекомендації щодо міського управління малими річками 82
5.5 Принципи сталого управління малими річками 83
1. Принцип збереження природних функцій та пріоритету русла («Спочатку річка — потім проєкт») 83
2. Принцип «не погіршувати» в управлінських та проєктних рішеннях 83
3. Принцип ренатуралізації та просторового резервування 84
4. Принцип збереження біорізноманіття та мінімального втручання 84
5. Принцип природоорієнтованих рішень та збереження водного циклу 84
6. Принцип обов'язкового очищення поверхневого стоку 84
7. Принцип блакитно-зеленої мережі та просторової безперервності 84
8. Принцип інтеграції у міський простір та кліматичної адаптації 84
9. Принцип людиноцентричності та балансу співіснування 85
10. Принцип публічної цінності та доступності річкового простору 85
11. Принцип локальної ідентичності та екологічної просвіти 85
12. Принцип співучасті (партисипації) 85
13. Принцип презумпції збереження та обережності до уточнення меж 85
14. Принцип інтегрованого управління та «внутрішнього фільтра» проєктів 86
15. Принцип знань, доказовості та інвентаризації 86
16. Принцип міжвідомчої координації та довгостроковості 86
Підсумки Концепції розвитку малих річок Вінниці 87
Пропозиції міських просторів на берегах малих річок Вінниці 93
Перелік всіх малих річок Вінницької міської територіальної громади 95

ВСТУП

Концепція розвитку малих річок Вінниці розроблена відповідно до сучасних принципів розвитку міст та враховує глобальні тенденції у сфері охорони навколишнього середовища, що є відповіддю на найбільші екологічні виклики сучасності, зокрема – глобальне потепління. Ця Концепція відповідає стратегічним цілям, завданням та візіям розвитку Вінниці, узгоджується з цілою низкою стратегічно-планувальних документів як у локальному міському масштабі, так і на загальноєвропейському рівні.

На загальноєвропейському рівні Концепція ґрунтується на декількох ключових документах, зокрема на Лейпцизькій хартії. *Лейпцизька хартія «Міста Європи на шляху сталого розвитку»* – документ, розроблений з метою сприяння збалансованому просторовому розвитку на базі європейської поліцентричної системи міст, визнаючи пов'язані з цією системою цінності, такі як участь громадян у прийнятті рішень, змішування типів цільового використання, соціальна інтеграція та суспільний простір.

Водна рамкова директива ЄС (ВРД ЄС) – це системний документ, що вирішує низку завдань з управління водними ресурсами для забезпечення «належного» екологічного стану кожного водного об'єкта. Одним із ключових завдань Директиви є запобігання подальшому погіршенню/виснаженню, охорона і покращення стану водних екосистем, відповідно до їх потреб, наземних екосистем і водно-болотних угідь, які безпосередньо пов'язані з водними екосистемами. Із 2016 року розпочалось впровадження положень ВРД ЄС у Водний кодекс України і, в цілому, у практику управління водними ресурсами в Україні, що також дає підстави для запровадження проєкту реінтеграції малих річок.

Визначальним орієнтиром у сьогоднішньому векторі розвитку країн світу з 2015 року залишаються *Цілі сталого розвитку*. Цілі сталого розвитку (ЦСР) – ключові напрямки розвитку країн, що були ухвалені на Саміті ООН зі сталого розвитку. Вони замінили Цілі розвитку тисячоліття, термін яких закінчився наприкінці 2015 року. ЦСР ухвалені на період від 2015 до 2030 року і нараховують 17 Глобальних цілей, яким відповідають 169 завдань. Проєкт з відновлення малих річок безпосередньо пов'язаний із 5 цілями:

- *Ціль 3: Міцне здоров'я і благополуччя;*
- *Ціль 6: Чиста вода та належні санітарні умови;*
- *Ціль 11: Сталий розвиток міст та громад;*

- *Ціль 13: Пом'якшення наслідків зміни клімату;*
- *Ціль 15: Захист та відновлення екосистем суші.*

Не менш важливим орієнтиром для сприяння та втілення Концепції є прийнятий у 2019 році Європейський зелений курс. *Європейський зелений курс* (The European Green Deal) – це набір політичних ініціатив, висунутих Європейською Комісією із загальною метою зробити Європейський континент кліматично нейтральним до 2050 року. Ключовими напрямами ЄЗК є чиста енергія, кліматична дія, будівництво та реновація, стійка промисловість, стійка мобільність, зменшення забруднення довкілля, біорізноманіття та стійка аграрна політика.

У 2022 році Вінницька міська територіальна громада підписала Декларацію про Зелений курс Вінниці за прикладом Європейського Зеленого курсу та затвердила *Дорожню карту заходів Вінницької міської територіальної громади для реалізації Зеленого курсу Вінниці до 2030 року.* Це стратегічний напрямок розвитку Вінницької громади та основа для розробки і впровадження усіх міських політик, розвитку інфраструктури та залучення інвестицій. В основі Зеленого курсу Вінниці лежить досягнення кліматичної нейтральності.

На національному рівні, проєкт реінтеграції малих річок діє у рамках Водного кодексу України. Водний кодекс у поєднанні із заходами організаційного, правового, економічного і виховного впливу, сприяє формуванню водно-екологічного правопорядку і забезпеченню екологічної безпеки населення України, а також більш ефективному, науково обґрунтованому використанню вод і прибережних територій та їх охороні від забруднення, засмічення та вичерпання.

Локально, на рівні громади та міста, Концепція інтегрована та узгоджена із уже сформованою та розробленою системою планувально-стратегічної документації. Сюди можна віднести *Концепцію інтегрованого розвитку м. Вінниці 2030 (КІРМ-2030), Стратегію розвитку Вінницької міської територіальної громади до 2030 року* (Стратегія 3.0), а також Програму охорони навколишнього природного середовища Вінницької МТГ (ПОНПС).

Праці та дослідження, дані з яких було використано при створенні Концепції, наведені нижче:

- *Науковий звіт «Про результати першого етапу науково-дослідної роботи «Послуги у сфері охорони довкілля (розробка локальної схеми екомережі міста Вінниця»)»;*
- *Гідрологічне та лабораторне дослідження р. Дьогтянець, виконане фахівцями Басейнового управління водних ресурсів р. Південний Буг;*

- *Просторові обстеження та аналіз малих річок Вінниці фахівцями КП «Інститут розвитку міст»;*
- *Вивчення громадської думки щодо малих річок Вінниці фахівцями КП «Інститут розвитку міст» – анкетування та інтерв'ювання мешканців, воркшопи під час заходів;*
- *Передпроєктне дослідження для розробки концепції розвитку прибережних територій «Алея 12,7»;*
- *Дослідження впливу змін клімату на територію проєкту «Алея 12,7» у м. Вінниця;*
- *Залучення міжнародних експертів в рамках співпраці з мережею міст Connective Cities.*

1. ВІЗІЯ

Проєкт «Малі річки Вінниці» – про природу та місто, їхню синергію та значення для мешканців.

Малі річки є невід'ємною частиною вінницької міської екосистеми. Вони створюють неповторні ландшафти, що мають потенціал позитивно впливати на ментальне та фізичне здоров'я вінничан. Це безцінний природний ресурс, який після втрати не підлягає повноцінному відновленню. Основне завдання – змінити підходи до взаємодії з малими річками на більш сталі по відношенню до екології, людей та міста, інтегрувати малі річки у міський простір та життя мешканців.

Малі річки – функціонуючі елементи міської та регіональної екосистем. Їхнє збереження та перетворення на блакитно-зелені коридори має значне підґрунтя та є критично важливим для сталого розвитку міста.

Блакитно-зелена інфраструктура – це поєднання в одній мережі об'єктів рослинної та водної інфраструктури. З назви «зелена інфраструктура» зрозуміло, що мова йде саме про зелені міські об'єкти: парки, сади, сквери, лісопарки тощо. Аналогічно й блакитна інфраструктура позначає блакить на мапах міста: річки, ставки, озера.

Блакитно-зелена мережа – ключовий елемент у складі міських територій. Це інструмент, що забезпечує жителям міста доступ до відкритих, вільних від забудови територій, не обтяжених атрибутами міського життя, які наближають до природного, позаміського середовища.

Блакитно-зелені мережі, в свою чергу, можуть утворювати *блакитно-зелені коридори (БЗК)*. Коридори, на відміну від поняття «мережі», є просторовим розміщенням блакитних та зелених об'єктів міста безперервним чином, завдяки чому утворюється суцільний, часто лінійний (через протяжність річок), комплекс із природних об'єктів.

Головна особливість таких утворень – це їхня лінійна конфігурація, що створює додаткові можливості для підвищення рівня сталої мобільності населення.

Візія проєкту:

Малі річки Вінниці – це суцільна мережа блакитно-зелених коридорів у міському просторі для людей, води, флори та фауни.

Реалізація Концепції базується на підході «спочатку збереження – потім трансформація». Малі річки розглядаються не як залишкова або технічна територія, а як публічний природний ресурс громади, який потребує просторового резервування, екологічного відновлення та системного врахування у містобудівній, інфраструктурній, земельній і благоустроєвій політиці міста.

Підхід до роботи з малими річками базується на чотирьох основних аспектах – *екологія, люди, простір, місто*. Це означає, що кожна дія в рамках проєкту враховує цінності кожного з аспектів та не суперечить їм.

У наступних розділах Концепції дані аспекти будуть розкриті глибше з описом поточної ситуації та рекомендаціями до впровадження.

Тестовим об’єктом для дослідження малих річок Вінниці стала річка Дьогтянець, що протікає між мікрорайонами Вишенька та Слов’янка. На її прикладі будуть наведені результати детальніших досліджень та висновки щодо кожного з аспектів у відповідних розділах.

2. ЕКО

Даний розділ описує малі річки як екосистему в межах міста, їх природу, екологічні виклики та потреби. У ньому розкрито питання: в якому екологічному стані перебувають річки, що є основними загрозами для них, як має виглядати екологічно «здорова» водойма у місті та як цього досягти.

2.1 Гідрологічні характеристики мережі малих річок Вінниці

Відповідно до проведених досліджень [1, 2, 4], а також обстежень в рамках проєкту «Малі річки Вінниці», у Вінниці протікає щонайменше 64 річки, що належать до басейну Південного Бугу та є його притоками 1-3-го порядків. Притоками 1-го порядку називають річки, що безпосередньо впадають у головну річку, притоки 2-го порядку – ті, що є притоками річок 1-го порядку і так далі.

Схема 2.1 Мережа малих річок Вінниці

У таблиці нижче наведено перелік малих річок із зазначенням назв, нумерацій та довжин.

Назва річки, порядковий номер на схемі	Довжина в межах міста, м	Довжина в межах громади, м
№1 р. Вишня	5696	5996
№2 р. Вінничка	4125	13386
№3 р. Загородня	2367	3916
№4 р. Тяжилів	7985	16378
№5 р. Перемиля	4535	4605
№6 р. Вербижівка	8035	8532
№7 р. Сониця	2620	2779
№8 р. Шереметка	2971	9013
№9 р. Дьогтянець	2717	2717
№10 р. Дьогтянчик	1631	1631
№11 р. Каліча	1248	1248
№12 р. Скакунка	1872	1872
№13 р. Крутнів Яр	1048	1603
№14 р. Чернишка	2391	2391
№15 р. Лісова	666	666
№16 р. Скельна	742	742
№17 р. Соня	859	859
№18 р. Борть	442	442
№19 р. Звіринець	953	953
№20 р. Паліїв Яр	1737	1737
Безіменна річка №21	1324	1324
Безіменна річка №22	999	999
Безіменна річка №23	50	2335
Безіменна річка №24	2913	2913

Безіменна річка №25	1944	1944
Безіменна річка №26	513	513
№27 р. Качатна	960	960
№28 р. Підгородня	994	994
Безіменна річка №29	2455	2455
Безіменна річка №30	542	542
Безіменна річка №31	571	571
Безіменна річка №32	984	984
№33 р. Вербовець	974	974
№34 р. Садки	166	166
№35 р. Кумбари	383	383
Безіменна річка №36	642	642
№37 р. Семенка	300	300
Безіменна річка №38	2531	2531
Безіменна річка №39	860	860
№40 р. Малий Тяжилів	3183	6673
Безіменна річка №41	1061	1061
Безіменна річка №42	1091	1091
Безіменна річка №43	714	714
Безіменна річка №44	536	536
Безіменна річка №45	208	208
№46 р. Деркачка	1576	1576
Безіменна річка №47	721	721
Безіменна річка №48	475	475
Безіменна річка №49	790	790
№50 р. Каракова	1419	1419
№50а р. Глибокий Яр	310	310

№51 р. Чиста Долина	0	888
№52 р. Кам'яна Долина	0	382
№53 р. Вовчище	39	1949
№53а р. Вовчик	0	651
№53б р. Жукова	0	922
№54 р. Довбнина	147	147
№55 р. Тетерівка	95	95
№56 р. Казаниха	5459	5459
№57 р. Габрелі	751	751
№58 р. Новоселівка	831	831
Безіменна річка №59	1493	1493
Безіменна річка №60	2086	2086
Безіменна річка №61	0	2083
№62 р. Сабарівська	229	229
Безіменна річка №63	379	379
Безіменна річка №64	782	782

Гідрологічні характеристики малих річок Вінниці[1]*:*

- Загальна довжина їх мережі в межах міста – близько 109 км, довжина Південного Бугу в межах міста – 14 км;
- Густина мережі малих річок – 1,05 км/км^2;
- Загальна площа водного дзеркала натуральних водних об'єктів (37 річок і 9 ставків) – 336,1737 га;
- Загальний об'єм води – 7,7816 млн м^2;
- Живлення річок – мішане – 51% дощових, 23% талих снігових, 26% підземних вод, тому водний режим характеризується весняними повенями (березень –початок квітня), дощовими паводками протягом року, літніми і зимовими меженями (малими рівнями води);

[1] Заміри (густина мережі, загальна площа водного дзеркала, загальний об'єм води, відсотки живлення річок) виконані по 37 річкам [5]

- Береги малих річок у межах міста оточені такими біотопами – луки, водно-болотні угіддя, ліси, чагарники, скелясті території, штучні суходоли (сади, городи, пасовища, орні землі, забудова);

- Заселеним міським територіям притаманна наявність не природних, а саме штучних водойм, створених на основі малих річок – ставків. В межах Вінниці налічується понад 20 ставків, зокрема каскадами, на берегах річок Вишня, П'ятничанка, Тяжилів, Вінничка, Перемиля;

- Мережа малих річок є ключовим елементом регулювання мікроклімату міста. У доброму екологічному стані вона здатна підвищувати відносну вологість повітря та знижувати температуру повітря у період спеки;

- Відповідно до Дослідження кліматичної складової проєкту «Алея 12,7» [1], малі річки, особливо у місцях, де вони впадають у Південний Буг, є осередками біорізноманіття. Цінність біотопів у гирлах малих річок визначається як «висока». Вони характеризуються високим рівнем різноманіття птахів, риб, комах, а також багатьох видів флори.

2.2 Екологічні конфлікти

Даною концепцією виокремлено три основні групи проблем, які погіршують екологічний стан малих річок та їх екосистеми – **забруднення води, штучні зміни русла та інвазійні види рослин.**

2.2.1 Забруднення

Відповідно до наукового звіту «Послуги у сфері охорони довкілля (розробка локальної схеми екомережі міста Вінниця)» [5], у межах Вінниці відзначається незадовільний стан поверхневих вод. Для річок, ставків та водосховища міста характерні механічне, хімічне, біотичне та фізичне забруднення.

Житлові квартали міста характеризуються *низьким ступенем забруднення* поверхневих вод – це 74% загальної довжини річок Вінниці. Близько 19% довжини всіх водотоків має *середній ступінь забруднення*, 6% – *високий ступінь* – на річках Південний Буг, Тяжилів та Дьогтянець. [5]

Відповідно до кліматичного дослідження «Алеї 12,7», малі річки є основним джерелом забруднення Південного Бугу: «Якість води і достатня водність малих річок, недопущення забруднення поверхневих і підземних вод у басейнах малих річок є необхідними умовами для забезпечення доброго стану р. Південний Буг, підтримання біорізноманіття в річкових долинах і прибережних зонах р. Південний

Буг. Загальний солевміст води в Південному Бузі є практично незмінним і становить близько 400 мг/дм^3, у той час як малі річки, що впадають у Південний Буг на лівому березі, мають відносно підвищений солевміст – 650 – 1000 мг/дм^3 завдяки додатковим джерелам забруднення на міській території.» [1]

Джерелами забруднення поверхневих і підземних вод території міста Вінниці є: **промислові підприємства, житлова забудова та транспортна інфраструктура** *(дороги, гаражні кооперативи, автозаправні станції)*. Види забруднень: побутові скиди, некоректно організовані вуличні вбиральні та вигрібні ями, промислові скиди, тверді побутові відходи (стихійні сміттєзвалища).

Приклади забруднень промисловістю

Відповідно до проведених досліджень [5] та аналізу звернень громадян, для малих річок Вінниці є характерним перемінне локальне забруднення, яке парадинамічно пов'язане з роботою промислових підприємств міста. Протягом весни та літа води малих річок самоочищаються.

- У річку Тяжилів потрапляють поверхневі стоки з території колишнього Вінницького хімічного заводу. За 50 м від русла річки складали по 500-700 тис. тонн фосфогіпсу, що посприяло значному органічному та мінеральному забрудненню річки. В районі автостанції «Східна» – *високий ступінь забруднення* – перевищення ГДК за *свинцем, сріблом, нікелем, молібденом, міддю, оловом, хромом, кадмієм та цинком*, а від Хутору Шевченка до самого гирла – *середній ступінь забруднення* [5];

- Річка Дьогтянець має *високий ступінь* забруднення поблизу підприємства-банкрута ВАТ «Завод «Термінал». На даній території знаходиться близько 20-ти земельних ділянок різних типів власності. Сукупність такої кількості суб'єктів господарювання на одній території ускладнює процес визначення порушників при скиданні відходів у водойму [5];

- На правій притоці Віннички – р. Скакунка – виявлено *середній рівень забрудненості* на ділянці від олійно-жирового комбінату, а також поблизу фабрики на вул. Євгена Коновальця [5].

Приклади забруднень у житлових зонах

Для русел малих річок поблизу *багатоповерхової забудови* характерними є *стихійні сміттєзвалища*, серед яких: будівельне сміття, побутові відходи, сміття залишене містянами після відпочинку, а також безлад від проживання там безпритульних осіб тощо.

Негативний вплив на ділянки поблизу приватних домогосподарств

спричинений: *побутовими стоками, неналежно організованими вигрібними ямами та надвірними вбиральнями*.

- Відповідно до досліджень екомережі [5], річку Тяжилів забруднюють стоки з багатоповерхових житлових кварталів: 7 місць випуску побутових стоків у русло річки – два на пров. Л. Лук'яненка, два на вул. Можайського, один на вул. Остапа Вишні, два на вул. Чорновола та Академіка Янгеля, у пригирловій частині річки. Інтенсивне забруднення р. Тяжилів пов'язане також з малоповерховою житловою забудовою. Серед джерел забруднення – присадибні ділянки, вигрібні ями та надвірні вбиральні;

- На р. Дьогтянець городи присадибних ділянок займають близько 70% берегової лінії на відстанях 5-10 м, а часто 1,5-3 м від русла річки. Вигрібні ями та надвірні вбиральні часто не ізольовані від підземних вод та розміщені близько до русла річки;

- У пригирловій частині р. Загородня – ділянка *середнього ступеня забруднення* в межах житлової забудови, що пов'язано із близьким до русла розташуванням городів, садків та стоків з надвірних вбиралень приватного сектора району П'ятничани;

- У кількох місцях берег р. Вінничка перекрито парканами приватних ділянок, а господарські будівлі, гаражі та городи розташовані безпосередньо біля самого урізу води. Окремі ділянки річки є самозахопленими.

Приклади забруднень від транспортної інфраструктури

Дороги, парковки, гаражні кооперативи, автомийки та автозаправки є небезпечними для екологічного стану водойм. Поверхні усієї цієї інфраструктури переважно виконані з бетону та асфальту, що дозволяє дощовій і талій воді з нафтопродуктами та синтетичними поверхнево-активними речовинами одразу потрапляти в річки.

Існуюча дощова каналізація не розрахована на фільтрацію та очищення води. Стоки скидають у річки Південний Буг, Тяжилів, Вишня, Дьогтянець, Вінничка, а також у балки та інші водойми міста. Відповідно до досліджень екомережі [5], із 18 випусків поверхневих стоків у водні об'єкти, 16 не відповідають нормативам міської санітарно-епідеміологічної станції.

Гаражні кооперативи характеризуються наявністю сміттєзвалищ великогабаритного сміття на руслах річок – автовідходів (покришки, бампери), будівельного сміття тощо. Через це русло річки сповільнюється, створюються нові перешкоди для течії, що призводить до замулення, застою води та зміни гідрологічного режиму.

- На схилах і берегах р. Дьогтянець – 5 гаражних масивів, розташованих з порушенням природоохоронних нормативів, на відстанях від 1 до 10 метрів від русла наявна велика кількість побутового та будівельного сміття;

- На небезпечній відстані від русла Дьогтянця (10-20 м) розташовані дві автозаправні станції (на вул. Келецька та вул. Костянтина Василенка). На берегах річок миють машини їх власники, які часто є жителями прилеглих територій. Внаслідок цього відбувається забруднення річкової води;

- Присутність гаражної інфраструктури та високої автоактивності зафіксована також на таких річках:

    - на берегах р. Тяжилів 8 гаражних кооперативів;
    - Вінничка – 1 гаражний кооператив та 3 гаражних масивів;
    - Шереметка – 1 гаражний кооператив;
    - Вишня – 4 гаражних кооперативи;
    - на притоці Лісової – 49-тій річці – 2 гаражних кооперативи;
    - Чернишка – 1 гаражний кооператив.

Більше випадків позначено на схемі нижче:

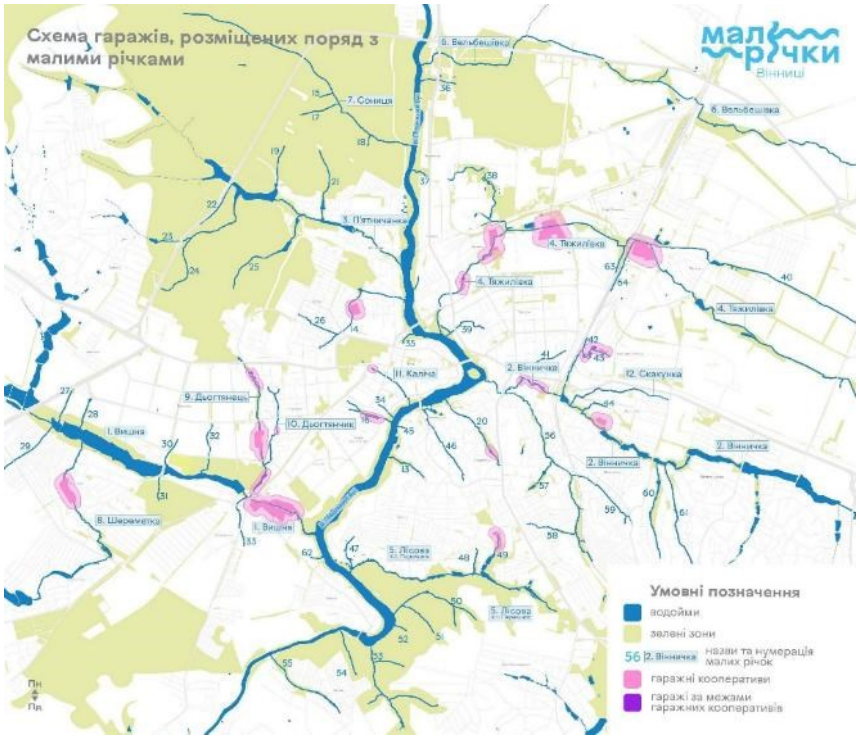

Схема 2.2 Розміщення гаражів поряд з малими річками

Перелік прикладів кожного з видів забруднення набагато ширший, подібні ситуації спостерігаються й на інших малих річках міста. Періодично громадяни надсилають звернення та скарги щодо забруднень русел малих річок несанкціонованими скидами.

2.2.2 Стан русла

Річка – це самодостатній механізм, який без зайвого втручання здатний самостійно функціонувати та регулювати свій стан. Русло річки та її береги – основні складові, які дозволяють річці самоочищуватись, саморегулюватись та перебувати у нормальному екологічному стані.

У зв'язку зі зміною клімату малі річки стають все більш вразливими, особливо на забудованій міській території, тому на мінімізацію штучного впливу на русла та береги потрібно звертати дедалі більше уваги – шляхом озеленення берегів, очищення засмічених ділянок річок, мінімізації зарегулювання русла та недопущення його захаращення та засмічення.

Додаткові фактори антропогенного впливу на мікроклімат міста — високий відсоток непроникних поверхонь та наявність «теплових островів» — спричиняють більш помітне зниження стоку міських малих річок у порівнянні із заміською територією [1].

Типовими проблемами русел малих річок Вінниці є **закриття їх у підземні колектори, створення штучних русел (лотків), осушення, штучні зміни рельєфу та створення штучних водойм**. Колектори та «лотки» відокремлюють воду від інших елементів екосистеми – рослин, ґрунту, підводного живлення – таким чином на даних ділянках річка не здатна повноцінно функціонувати [2].

Приклади закриття річок у підземні колектори та бетонні лотки:

- Майже половину свого шляху р. Дьогтянець тече у штучних руслах – наземних і підземних каналах, трубах. Довжина р. Дьогтянець складає близько 2,7 км, натомість у трубах під землею та у бетонних лотках протікає приблизно 700 м, *майже 30% від усієї довжини річки*;

- Річка Каліча протікає у самому центрі Вінниці, беручи початок від району вул. Театральної і впадаючи у Південний Буг поблизу Староміського мосту. Однак про неї мало кому відомо, оскільки з 800 м її протяжності лише 300 м її русла відкриті, а *60% – забетоновані глибоко під землею*;

- Тяжилів – одна із найбільших малих річок Вінниці. Її довжина в межах міста складає близько 8 км, на поверхні протікає близько 6 км русла, а *20% річки недоступні*;

- Довжина Віннички у межах міста складає 4,2 км, *близько 20% якої закриті під землею (900 м)*, а ще орієнтовно *500 метрів протікають у забетонованих руслах*.

1,5 км русла втратило свою природність та здатність до самоочищення;

- Річка Скельна, що протікає поблизу вулиць Марії Литвиненко-Вольгемут та Князів Коріатовичів, має протяжність близько 1 км та бере свій початок з району території медичного університету. *Близько 65% усієї річки сховано під землею*, лише невелика її частина – 350 м – відкрита для доступу;

- Вишня має загальну протяжність 5,7 км у межах міста, однак більшу половину її русла складають штучно створені ставки, чиї береги виконані з бетонних плит;

- Річки 30-а та 32-а під вулицею Юності та проспектом Космонавтів по всій своїй довжині протікають у підземному колекторі.

Приклади штучної зміни рельєфу:

- Вздовж русла річки Дьогтянець виявлено 4 глиняних насипи, які не закріплені рослинністю, а тому спричиняють замулення водного потоку;

- Гаражі на берегових лініях Дьогтянця та Скельної своїми конструкціями деформують берегові схили.

Приклади штучного осушення:

У сучасних умовах змін клімату вся волога міста має працювати на підживлення зеленої інфраструктури та забезпечення міського сприятливого мікроклімату. Осушення боліт, річок та інших водойм негативно впливає на стан води, рослинності та здоров'я мешканців.

- Осушувальні меліоративні канали на городах присадибних ділянок вздовж річки Дьогтянець негативно впливають на гідрологічний режим річки;

- На територіях приєднаних громад ВМТГ річки Тяжилів та Вінничка протікають у тісному контакті з сільськогосподарськими наділами;

- На берегах Вишні в районі майбутнього 10-го мікрорайону нова забудова змінює гідрологічний режим, осушуючи місцеві болотні угіддя.

Приклади штучних водойм на руслах малих річок:

Штучні водойми – ставки (мешканці часто називають озерами) – затримують та сповільнюють течію річки, що значно знижує її здатність до самоочищення та підвищує рівень забрудненості усієї водної мережі міста.

- На р. Вишня в межах міста є два ставки, а також каскад із більш ніж 10 ставків за межами Вінниці;

- На р. Вінничка в межах ВМТГ створено близько 15-ти ставків, а на її притоках – близько 20-ти;
- На р. Перемиля створено понад 10 ставків;
- 5 ставків на р. Загородня та її притоках;
- До 5-ти штучних водойм на р. Тяжилів;
- Понад 8 ставків на річці №60;
- 5 ставків на річці №49;
- 3 ставки на річці Габрелі;
- 2 ставки на річці Паліїв Яр.

2.2.3 Інвазійні види рослин

Флора – один з ключових компонентів екосистеми навколо річок. В умовах міського життя рослини відіграють важливу роль для здоров'я мешканців, мікроклімату та комфортного середовища проживання.

На берегах малих річок, що досі залишаються природними, спостерігаються зони заліснення, чагарників, боліт та луків. Такі ділянки є цінними для розвитку територій, проте велику загрозу для них становлять інвазійні види рослин.

Інвазійні види рослин – це не місцеві види, які схильні до неконтрольованого розповсюдження та витіснення місцевого біорізноманіття. Такі рослини мігрують із інших регіонів та швидко поширюються у новому середовищі. Розповсюдження інвазійних видів рослин несе шкоду екосистемі, економіці та здоров'ю людини. Вони починають змагатися з місцевими видами за воду, світло, поживні речовини та простір. Інвазиви провокують деградацію місцевих екосистем, ерозію ґрунту, погіршують якість води та витісняють природні джерела харчування для представників місцевої дикої природи.

Деградація екосистем і зменшення біорізноманіття посилюють кліматичні зміни та загрожують природним процесам, які захищають здоров'я людей і забезпечують чисте повітря, воду та їжу.

Якщо не регулювати популяцію інвазивів, місцева флора почне зникати. Від

локальних видів рослин залежить уся місцева екосистема, а у випадку її порушення – втрат зазнаватиме не тільки видовий склад фауни, а й увесь екосистемний ланцюг, однією з ланок якого є людина.

Типовою проблемою в контексті малих річок є те, що насіння інвазивів дуже швидко поширюється течією. Тому саме береги водойм у Вінниці часто страждають від надшвидкого заміщення місцевої флори інвазійними рослинами.

Командою проєкту було досліджено 7 річок і виявлено такі інвазійні види:

- *Борщівник Сосновського (Heracleum Sosnowskyi)*

Входить до числа найшкідливіших інтродукованих в Україні рослин, має агресивні особливості й згубно впливає на біорізноманіття, врожайність та здоров'я людей. Походить із Кавказу, за часів СРСР набув популярності як дешева та швидкоросла силосна культура – таким чином і поширився на території України. При потраплянні на шкіру людини сік Борщівника Сосновського викликає подразнення, яке під дією ультрафіолетового випромінювання (сонячних променів) перетворюється на жахливі опіки.

Поширення Борщівника Сосновського призводить до порушення біологічної рівноваги — часткової або повної деформації природних фітоценозів, оскільки він поглинає близько 80% світла.

Чимало малих річок Вінниці є ураженими цим інвазивом, як-от Тяжилів, Крутнів Яр між вул. Нагірною та Синьоводською, Вінничка та Дьогтянець.

- *Золотарник канадський (Solidago canadensis)*

Золотарник канадський притаманний природі Північної Америки (США, Канада), звідки був привезений на наш континент у XVII ст. як декоративна рослина для присадибних ділянок, квітників та кладовищ. Але його вирощування вийшло із-під контролю, рослина поширилась далі – на території луків, лісів, узлісь, обабіч доріг тощо.

Золотарник канадський не має природних ворогів у екосистемах України, де ніхто не контролює його популяцію та не харчується ним. Кожен кущ рослини продукує близько 100 тис. насінин, а коріння виробляє інгібітори – речовини, що пригнічують ріст інших рослин поблизу, що призводить до зникнення місцевих видів комах, птахів та дрібних ссавців.

Часто через його зовнішній вигляд та бурхливе цвітіння люди полюбляють висаджувати його в своїх квітниках та на присадибних ділянках, навіть не підозрюючи, яку шкоду наносять довкіллю.

Золотарник канадський був помічений на малих річках Дьогтянець, Вишня, Каліч та Тяжилів.

- *Клен ясенелистий (Acer negundo L.)*

Клен ясенелистий, або, як його ще називають, клен американський, клен простий – представник рослинного світу, ареалом поширення якого є Північна Америка.

Протягом багатьох століть це дерево використовували у Європі для озеленення, а у XIX ст. на територію України його привіз український вчений Каразін В. Н., висадивши його в своєму саду. З часом, вид поширився по всій території країни, дерево почали використовувати як лісову породу, а також в міському озелененні.

Саме через свій швидкий ріст і невибагливість до умов це дерево є одним із найагресивніших забруднювачів екосистем, яким воно не притаманне. Є самосівом, найінтенсивніше проникає у заплавні та прирічкові системи, де міцно вкорінюється та сильно видозмінює видовий склад, витісняючи інші дерева, як-от верби, тополі чи в'язи, та майже повністю знищуючи трав'яний покрив навколо.

Клен ясенелистий можна зустріти практично скрізь по місту та на більшості малих річок.

- *Дикий виноград п'ятилистий (Parthenocissus quinquefolia)*

Дикий виноград п'ятилистий – це деревоподібна ліана, природним ареалом існування якої є Північна та Центральна Америка. Широко культивувалась як декоративна рослина, яка згодом втекла з садів і натуралізувалася, стала інвазійною в природних середовищах існування.

Це швидкозростаюча рослина, яка піднімається на висоту 15-20 м по деревах, стовпах або інших конструкціях. Вусики цієї ліани закінчуються невеликими клейкими подушечками, які міцно прилипають до каменю або кори. Ця енергійна ліана розростається, утворюючи густе листяне покривало, яке затінює трав'янисті рослини, чагарники і дерева, утворюючи «намети». Затінюючи інші рослини, виноград не дає їм змоги розростатись та витісняє з території.

В даний час вона вважається екологічним бур'яном в Австралії і занесена до списку інвазійних в декількох країнах Європи, а також в Китаї та на Кубі.

Дикий виноград можна зустріти практично на кожній малій річці.

- *Розрив-трава залозиста (Impatiens glandulifera Royle)*

Розрив-трава залозиста, або ж недоторка – трав’яниста рослина, родом з Гімалаїв (Індія, Непал, Пакистан), яку тепер ми можемо зустріти на території України. Поширювали рослину, в основному, через вигляд її квітів; також відома використанням у народній медицині.

Агресивне поширення насіння (самосів) в поєднанні з високим виробництвом нектару, що приваблює запилювачів, часто дозволяє їй витіснити місцеві рослини. Розрив-трава також сприяє ерозії берегів річок через те, що відмираючи взимку, рослина залишає берег незахищеним від розмивання.

Рослина зустрічається на Дьогтянці, Тяжилові та Скельній поблизу вул. Марії Литвиненко-Вольгемут.

- *Ехіноцистис шипуватий (Echinocystis lobata)*

Echinocystis lobata (E. Lobata) – однорічна трав'яниста витка рослина з колючими плодами, родом зі східної частини Північної Америки. У своєму природному ареалі займає вологі та сирі місця проживання: береги річок та ставків, зарості, а також узбіччя доріг.

Культивується як декоративна та лікарська рослина в багатьох регіонах, тому легко потрапляє в дику природу. Вид заселяє природні прибережні біотопи, а також рудеральні ділянки, здебільшого на родючих ґрунтах. Він має потенціал до швидкого росту і, конкуруючи за світло, покриває місцеву (трав'янисту та чагарникову) рослинність.

Основним ризиком для подальшого поширення ехіноцистиса шипуватого слід вважати як продовження культивування рослини, так і її спонтанне поширення, пов'язане переважно з водотоками. Виявлені шляхи випадкового занесення виду на нові території, ймовірно, пролягають через річкові коридори. Незважаючи на те, що насіння рослини відносно важке, воно може переноситися водою під час повеней.

Рослину можна побачити на Дьогтянці.

- *Злинка однорічна (Erigeron annuus)*

Злинка – притаманна дикій природі Північної Америки рослина, була натуралізована у Європі та Азії, вважається інвазійним видом. В Україні вид зростає в лісах, на узліссях, берегах річок і лугах, засмічених місцях.

Рослину можна впізнати за ромашкоподібними китицями квітів і раптовою появою в садах. Злинка однорічна також агресивно розповсюджується, оскільки має високу частоту повторного посіву та здатність

до самозапилення. Рослина безпосередньо конкурує з іншими рослинами поблизу, створюючи проблеми як для місцевих видів, так і для урожайних культур.

Злинку можна зустріти майже повсюдно.

2.3 Екологічний потенціал

За останні століття змінилась роль міст у житті людства – вони стали основними осередками життя. Однак, людство не встигло так швидко еволюціонувати, на відміну від нашого видозміненого середовища існування, тому ми все ще *потребуємо природи для того, аби почуватись здоровими та задовольняти усі свої потреби*.

Сучасним трендом у містопланування є повернення до природності – комбінація високотехнологічного урбанізованого середовища із натуральними природними ландшафтами та природоорієнтованими рішеннями. Одним із ідеальних уявлень про місто сучасності є *зелене місто*, у якому перевага надається збереженню екосистем, природних просторів, а фауна почувається комфортно і співіснує з людьми на одній території.

Малі річки для більшості міст України, зокрема й для Вінниці, є невикористаними елементами потенційного зеленого каркасу. Вони є лінійними об’єктами, які можуть простягатися на десятки кілометрів та поєднувати між собою різні райони та місцевості. Таким чином, вони утворюють собою екосистемну мережу, яка стає лінією тяжіння для флори, фауни і людей, спільним елементом, який поєднує інші частини міської екосистеми: луки, заплави, ліси, парки тощо. Працюючи з ними, ми можемо видозмінити населений пункт, використовуючи уже існуючі ресурси.

Відомо чимало прикладів міст по всьому світу, коли раніше переважно забетоновані, спекотні, задушливі та галасливі місця/райони, за допомогою наявної там річки, перетворювали на квітучі зелені сади серед кам'яних джунглів. Особливість малих річок у тому, що вони вже є готовою природною екосистемою посеред населених пунктів, і лише потребують розумної інтеграції в середовище міста для отримання максимального екологічного ефекту.

Міста світу світу дедалі більше звертають увагу на поняття **екосистемні послуги**. У контексті річок – це набір послуг, які люди можуть отримувати від здорової річкової екосистеми. Нижче розглянуто приклади потенційних ролей малих річок у місті при сталому їх використанні.

- **Річка-санаторій** – найбільш очевидною функцією річки при її доброму стані є *рекреаційна*. Довгі, поєднані між собою блакитно-зелені коридори

сприяють активному способу життя мешканців – ходьба, біг, велосипед, – які в свою чергу є профілактикою багатьох захворювань (серцево-судинних, рухового апарату та дихальної системи) та позитивно впливають на стан *здоров'я*.

Облаштовані ділянки на берегах річок мають потенціал для надання *естетичної послуги* – затишку, занурення в природу, відсутності шумового, візуального, світлового забруднення. Психогеографічні дослідження вказують, що перебування в якісному привабливому просторі, зокрема природному, знижує загальний рівень стресу від міського життя та позитивно впливає на *ментальне здоров'я*. Мета-аналіз підтверджує, що жителі міст мають на 20% вищий ризик розвитку тривожних розладів і на 40% вищий ризик розвитку розладів настрою [7]. На противагу цьому природні простори навпаки мають позитивний вплив на психічне здоров'я та покращують когнітивні функції [8].

- **Річка-кондиціонер** – вода у річці значно прохолодніша за температуру повітря. Температура поверхні води та поверхонь на березі з рослинним покривом значно нижча, ніж температура вуличної інфраструктури – асфальту, бетону, металу. У теплі пори року в щільно забудованих міських територіях у зв'язку зі зміною клімату все поширенішими є *теплові острови* – метеорологічне явище, коли через діяльність людини температура у містах вища, ніж у навколишніх сільських місцевостях. Протяжні блакитно-зелені коридори вздовж малих річок утворюють особливий мікроклімат, який виконує роль природного кондиціонеру, охолоджуючи міський простір та зменшуючи негативний вплив теплового острову та створюючи здорове середовище. Виміри температури міських поверхонь зазначені на схемі.

- **Річка-респіратор** – забезпечуючи природність берегів малих річок, вони виконуватимуть важливу роль легенів міста. Зелені насадження поглинають пил, сприяють очищенню забрудненого містом повітря та попереджають захворювання дихальних шляхів. Чим більше берегів малих річок будуть зеленими та доступними, тим лигше містянам буде вільно дихати, навіть у високоурбанізованих районах міста.

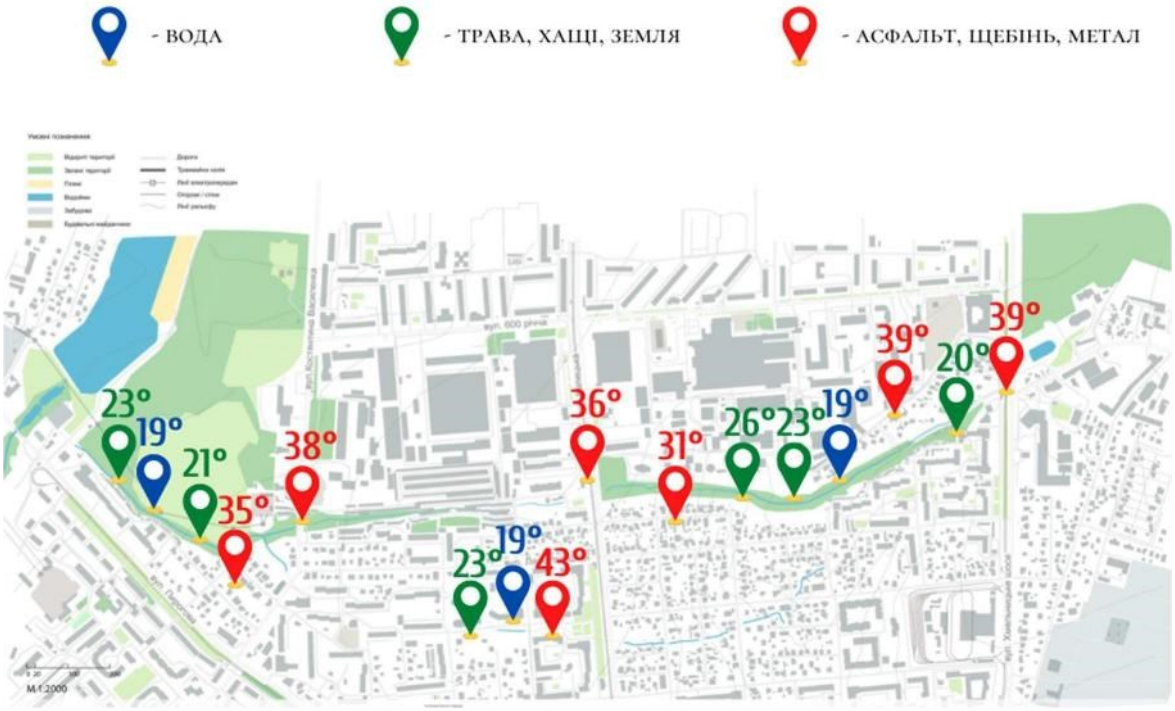

Схема 2.3 Температура міських поверхонь влітку на ділянках по території р. Дьогтянець та її притоці Дьогтянчик, °С

Рис. 2.1 Температура міських поверхонь влітку на просторі на р. Дьогтянець по вул. Келецькій, °С

- **Річка-губка** – долини малих річок слугують природною дренажною системою, яка збирає та фільтрує дощову воду. При правильній організації цього процесу можна переправити потоки дощової води у потрібне русло, фільтруючи її та захищаючи місто від підтоплення. Важливим потенціалом та завданням для сучасного міста є *управління дощовою водою* не за допомогою «сірої інфраструктури» – бетонних каналів, дощової каналізації у

підземних колекторах, а за допомогою блакитно-зеленої інфраструктури – водойм, ґрунтів та рослинності. Виділення річці необхідного їй простору (нормативні 25 м прибережно-захисної смуги (ПЗС) для малих річок) та організація природного стану боліт і берегів, зменшить ризик підтоплень та знизить збитки при повенях.

- **Річка-центр життя природи –** притоки великих річок зазвичай слугують місцем для нересту риб, особливо в районі гирла. Малі річки у місті є домівками для птахів та комах. Заболочені місцевості також є осередком життя багатьох видів тварин та рослин. Маючи всі ланки *живої екосистеми* в доброму стані, місто буде значно здоровішим.

Малі річки мають багато переваг, але тільки тоді, коли вони збережені та представлені у максимально природному стані. Бетоновані русла та береги,практики каналізування річок у труби, які можуть проходити, зокрема, під землею не сприяють самоочищенню води та не дають стільки екосистемних послуг, як річка у своєму природному стані (або максимально наближеному до природного).

Сучасним трендом успішних міст є *ренатуралізації річок* – процес відновлення дренажних каналів та русел до більш природного стану, який, як правило, певною мірою імітує минулий вигляд водного об’єкта (до втручання людини). Ренатуралізація русла полягає у видаленні бетонних або інших конструкцій у руслі та на берегах річок з подальшою заміною їх на природні рішення, щоб відновити біорізноманіття та покращити стан річки.

Ренатуралізація річок може мати велику кількість переваг, включаючи поліпшення якості води, відновлення екології, підтримку біорізноманіття, пом'якшення наслідків повеней, охолодження міст, а також рекреацію та благоустрій населених пунктів.

Світові приклади повернення річок до природного стану:

1. Ренатуралізація річки Калланг, Сингапур

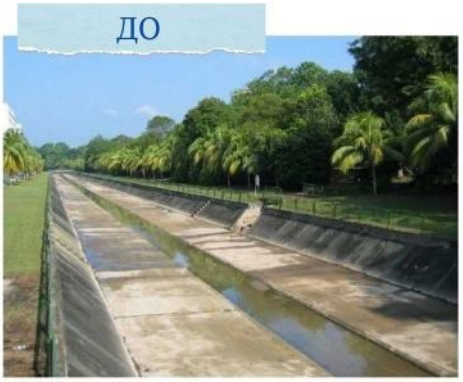

2. Ренатуралізація річки Банністер-Крік, Австралія

3. Ренатуралізація берегів річки Кукс, Австралія

є

4. Ренатуралізація берегів річки Емшер, Німеччина

2.4 Рекомендації для поліпшення екологічного стану малих річок

При подальшому плануванні та реалізації проєктів, дотичних до малих річок міста, важливо враховувати такі **рекомендації**:

- Регулярно обстежувати та перевіряти домогосподарства і суб'єкти господарювання поблизу малих річок на предмет скидів відходів;
- Сприяти підключенню домогосподарств поблизу малих річок до централізованого водовідведення;
- Проводити регулярні заходи з прибирання русел та берегів річок від твердих побутових та будівельних відходів;

- Забезпечити моніторинг якості води в малих річках;

- Розпочати процес винесення ПЗС в натуру;

- При плануванні та реалізації проєктів поблизу малих річок, що передбачають транспортну інфраструктуру, забезпечувати фільтрування дощової води перед її потраплянням у водойму. Рекомендовано використовувати природний дренаж (дощові сади, біоплато тощо): водопроникне мощення, різні шари природних матеріалів та спеціальні види рослин;

- Не створювати штучних корсетів для водойм – лотків, підземних колекторів, бетонних русел та берегів;

- Під час планування та реалізації проєктів у зоні малих річок, русла яких наразі закриті (під землею або в бетонних лотках), передбачати повернення русла до його природного стану;

- У разі необхідності берегоукріплення, використовувати природні методи. Для укріплення берега слід висаджувати вздовж берегової лінії дерева та кущі, стійкі до затоплення та із потужною розгалуженою кореневою системою, оскільки це найбільш екологічний і естетичний спосіб. Укріплення берегів бетоном не є сталим рішенням;

- Сприяти вільній течії річок, нейтралізовувати перешкоди та не зарегульовувати русло, створюючи штучні перешкоди течії, ставки, копанки та водосховища;

- Не осушувати вологі та болотні місцевості;

- У межах ПЗС річок у місті забезпечувати натуральний рельєф, природний покрив берегів та місцеву рослинність;

- Зберігати місцеві природні біотопи. При нових проєктах на берегах малих річок – підсаджувати нові рослини у разі «оголення» поверхонь (після зняття бетону, видалення інвазивів або будівельних робіт, які пошкодили природний рослинний покрив);

- Залишати старі дерев’яні колоди в межах ПЗС та обмежувати косіння різнотрав’я для розвитку місцевого біорізноманіття;

- Проводити регулярні заходи щодо боротьби з інвазійними видами рослин на берегах річок.

Для сталого довготривалого розвитку мережі малих річок Вінниці,

рекомендується провести наступні **дослідження**:

- Дослідження вказаних ділянок на Схемі 2.4 на предмет заповідності та природоохоронності;

- Проведення досліджень та напрацювання рекомендацій для збереження водного режиму та місцевого біорізноманіття при забудові території 10-го мікрорайону;

- Техніко-економічне обґрунтування щодо повного розрегулювання русла річки Перемиля як пілотного проєкту вільноплинної річки в межах міста;

- Дослідження щодо доцільності та екологічності встановлення міні ГЕС на малих річках міста;

- Вивчення методів боротьби з існуючими у Вінниці інвазійними видами рослин;

- Дослідження використання сталих підходів озеленення для забезпечення укріплення берегів та очистки води;

- Техніко-економічне обґрунтування щодо нейтралізації негативного впливу території колишнього Хімзаводу на русло р. Тяжилів та ґрунти в межах ПЗС;

- Дослідження впливу аграрної діяльності в межах приєднаних громад на стан річок Вінничка, Тяжилів, Вербижівка.

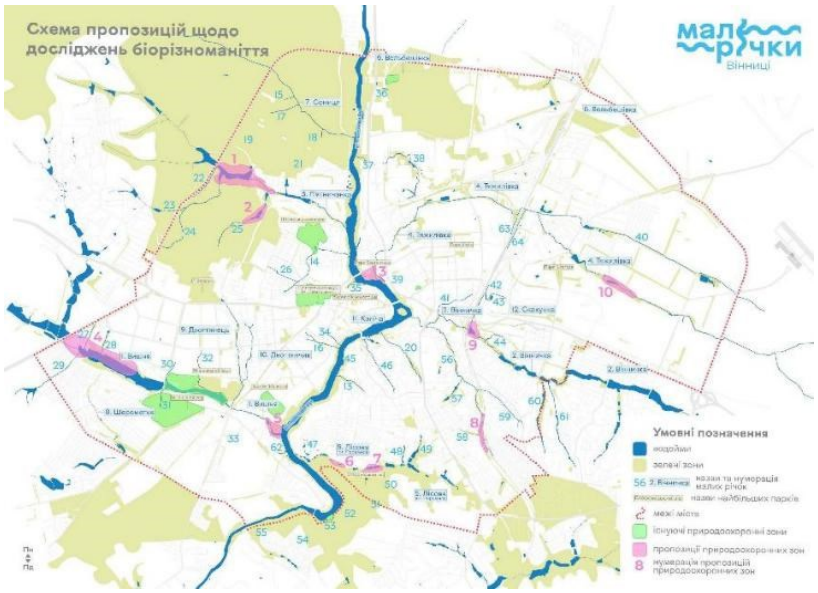

Схема 2.4 Ділянки на малих річках які мають потенціал глибших досліджень біорізноманіття та посилення його захисту

3. ЛЮДИ

Люди створюють найбільш помітний вплив на будь-яку екосистему, особливо в межах міст. Ментальне сприйняття людьми місцевості є важливою причиною її антропогенних змін – деградації або ж розвитку. Актуальний стан мережі малих річок Вінниці можна назвати занедбаним та деградованим, здебільшого через відсутність ментальної цінності цих територій для вінничан. У цьому розділі досліджено проблематику «сусідства» людей з малими річками, сприйняття їх мешканцями міста та потенційні ментальні зміни, які можуть призвести до покращення стану річок.

3.1 Характеристика «сусідства» людей і малих річок

3.1.1 Хто проживає поблизу малих річок?

Мережа річок проходить через кожен житловий район міста. Стан малих річок, а також ставлення до них можуть різнитись залежно від типу та характеру забудови.

- *Мешканці багатоквартирних будинків* взаємодіють із водоймами помітно і активно. З одного боку, вони показують відповідальну позицію – мешканці багатоповерхівок поблизу Тяжилова, Дьогтянця, Скельної взаємодіють із органами місцевого самоврядування та вносять пропозиції щодо покращення стану водойм. З іншого боку, саме в районах багатоповерхової забудови стан річок найбільш занедбаний – спостерігаються стихійні сміттєзвалища та сліди протизаконної діяльності. Оскільки власники квартир мають досить обмежений житловий простір, вони прагнуть зайняти додатковий, будуючи гаражі поряд із будинком. Дане явище часто створює непрохідний між помешкання і малою річкою, негативно впливає на рельєф через розміщення гаражів та спричиняє накопичення будівельного та іншого сміття між річкою та гаражем;

- *Мешканці районів малоповерхової садибної забудови* впливають на річки іншим чином. Позитивні приклади – це самостійний догляд берегів, висадження рослин та благоустрій території між річкою та власним будинком. Проте часто самостійний благоустрій переходить у самовільне захоплення берегів малих річок. Оскільки власники домогосподарств вже забезпечені власними зеленими зонами, вони рідко відчувають запит на громадські рекреаційні простори, тому уникають відкритих берегів зі спільним користуванням, а також убезпечують себе від недобросовісних користувачів берегів малих річок. Паркани садиб або повністю перекривають річку, або ж розміщені майже впритул до русла. Часто впритул

до річки розміщені городи. Типовим для таких зон є також самовільне побутове водовідведення приватних домогосподарств в малі річки.

Приклад наслідків сусідства мешканців багатоповерхівок та приватних будинків подано на схемі Дьогтянця.

Схема 3.1 Схема типів житла на р. Дьогтянець та конфліктів поруч

3.1.2 Хто працює поблизу малих річок?

Серед усіх малих річок міста немає жодного прикладу, коли бізнес або інші форми господарювання взаємодіяли з малою річкою активно і стало, використовуючи їх рекреаційний потенціал.

Переважно діяльність, яка розгортається на берегах, не сприяє якісній рекреації. Наприклад:

- *Гаражні кооперативи* займають найбільше площі малих річок, якщо порівнювати з іншими видами діяльності, у їхніх межах і поблизу існує багато видів автобізнесу – *мийки, заправки, СТО, шиномонтажі тощо.*

- *Промисловість* має великі площі біля берегів малих річок, проте своєю конфігурацією та закритістю територій також не передбачає жодної взаємодії з малими річками.

Серед усіх суб'єктів господарської діяльності на малих річках є такі, що мають вищий потенціал якісної взаємодії з ними, а саме:

- *Релігійні громади* – достатньо поширені на берегах річок (три релігійні громади вздовж двох кілометрів русла Дьогтянця), вони передбачають певну відкритість територій, соціальну активність відвідувачів даних об'єктів та запит на рекреацію.

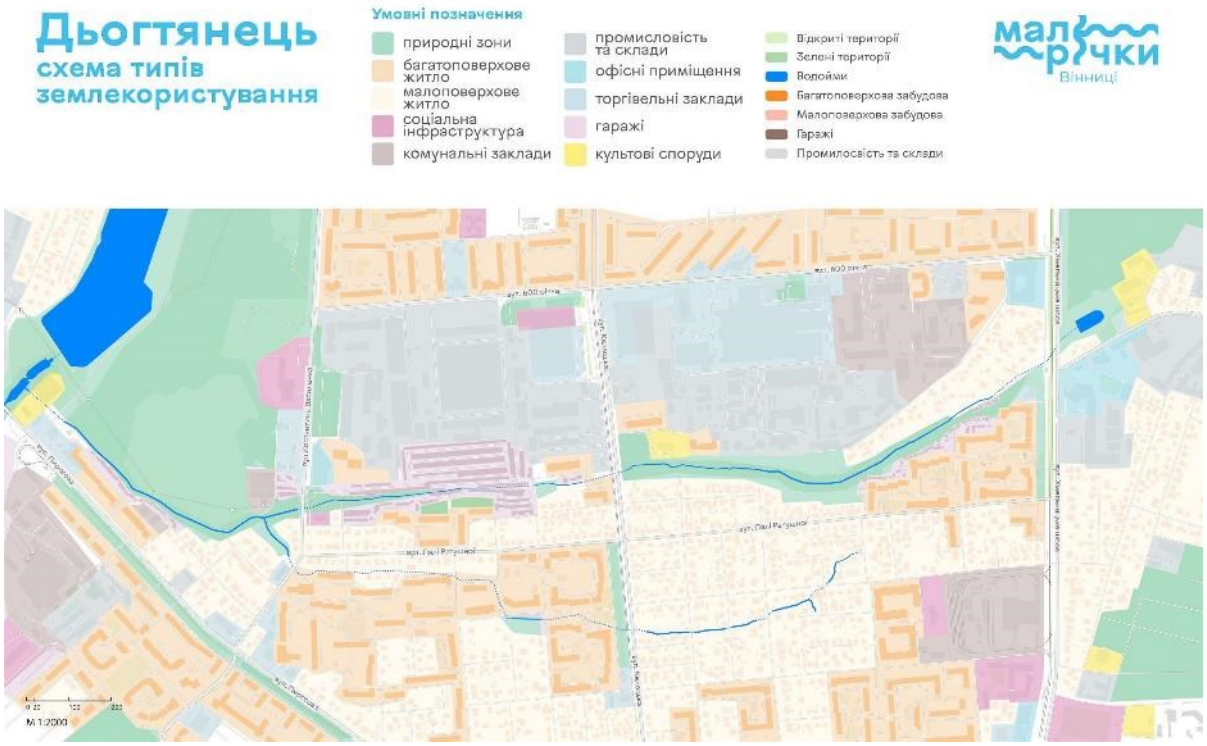

Схема 3.2 Типи землекористування в басейні р. Дьогтянець

- *Соціальна інфраструктура:* школи (школа №7 на Калічі, приватна школа «Амадея» на р. Кумбари), дитячі садочки (приватний садок «Евріка» на Дьогтянці), вищі навчальні заклади, адміністративні заклади, центр зайнятості (по вул. Привокзальній на р. Вінничка). Такі заклади мають запит на додаткову рекреацію, проте досі вважають малі річки більше небезпечними, ніж привабливими;

- *Спортивні бази* мають високий запит на природні зони поблизу та потенціал до активної взаємодії з ними (спортивні бази «Спартак», «Динамо», водно-веслувальна база ДЮСШ №2, скелі Каспіча);

- *Офісні приміщення та заклади харчування* не часто розташовані на берегах. Переважно розглядають малі річки як щось, що потрібно сховати, а не відкрити для потенційних відвідувачів.

3.1.3 Що відомо мешканцям міста про малі річки?

З 64-ох малих річок міста назви мають лише 12[2]: Вишня, Вінничка, Тяжилів, П’ятничанка, Дьогтянець, Дьогтянчик, Перемиля, Каліча, Шереметка, Скакунка, Вербижівка, Сониця. Перші назви з вище перерахованих є найбільш відомими, їх використовують часто. Назви інших 6-7 річок для значної частини вінничан залишаються невідомими. Відповідно до проведеного КП «Інститут розвитку міст» дослідження громадської думки, серед 100 опитаних мешканців міста, які проживають поблизу річки Дьогтянець, 70 не знали, що вона має таку назву. Однак найбільш звичною містянам назвою для позначення будь-якої малої річки є «смердючка» («вонючка») .

Часто люди не сприймають невеликі річки як водойми, ігноруючи навіть сам факт існування водного об'єкту. Згідно того ж опитування, чверть респондентів взагалі не знали, що поблизу їх помешкання є струмок. До прикладу, інтерв’ю під час досліджень громадської думки:

« *– Якщо ви тут давно проживаєте, то може знаєте назву цієї річки? (йдеться про річку Скельну)*

- Південний Буг.

- Та ні, цієї.

- А це шо – річка? Це бог знає шо.»

3.1.4 Як люди використовують малі річки?

- *Швидкий транзит* – наразі здебільшого здійснюється транзит з одного берега на інший. Деякі річки використовуються і для транзиту вздовж русла, наприклад, значні ділянки берегів ставків, розташованих на малих річках, окремі ділянки Дьогтянця (зокрема, у тій частині, що прилягає до Вишенського парку), Віннички (неподалік вул. Брацлавської, а також біля фабрики «Рошен»), Тяжилів (поблизу провулка Лук’яненка) тощо. Однак такий тип транзиту є зазвичай менш популярним.

- *Городництво* – характерне для малих річок, що протікають у кварталах садибної забудови: там місцеві жителі використовують вільну землю між власними земельними ділянками та малою річкою як продовження своїх городів. Окрім того, на вільних від забудови ділянках, таких як територія між р. Дьогтянець та Вишенським парком, жителі багатоквартирних будинків, що побудовані неподалік, також використовують землю біля річок для облаштування власних городів.

- *Гаражі* – поблизу багатьох малих річок розміщені гаражні кооперативи, іноді, наприклад, на Шереметці та Дьогтянці, русло річки заганяють під

[2] інформація актуальна на 2023 рік. Станом на червень 2026 року, назви мають 42 малі річки м. Вінниці та громади.

землю. Також дуже поширеним явищем є встановлення гаражів стихійно, з неоформленими земельними ділянками: поблизу, часто впритул або навіть над самими малими річками. Гаражі супроводжує специфічна субкультура: часто їх власники облаштовують собі літні тераси з мангалами біля води, хтось – вулики, хтось – курники, а хтось навіть використовує гараж як помешкання.

- *Місця для сміттєзвалищ* – часто поряд з малими річками виникають несанкціоновані звалища сміття. Цьому сприяють як відсутність екосвідомості у людей, так і занедбаність простору поблизу річок (теорія розбитих вікон).

- *Розширення власної ділянки* – аби примножити власну територію, люди встановлюють паркани (або ж купи гілок, дощечок, які виконують роль паркану – наприклад, на р. Крутнів Яр), перекриваючи річку та прохід вздовж неї. В окремих випадках, не розуміючи потенціалу водойми взагалі, люди ховають її під землю.

- *Місця для ночівлі* – подекуди безхатьки влаштовують собі місця для ночівлі в чагарниках та на теплотрасах біля малих річок.

- *Протизаконна діяльність, що потребує секретності простору* – через важкодоступність та малолюдність простору біля річок, окремі люди використовують його як місце для вживання і продажу наркотиків, розпивання алкогольних напоїв, в якості громадської вбиральні тощо.

- *Кладовище домашніх тварин* – на Дьогтянці місцеві жителі організували місце поховання домашніх тварин.

- *Створені дітьми стихійні майданчики для ігор* – діти та підлітки є частими відвідувачами малих річок, оскільки вони для них слугують своєрідним «дикими», таємничими та цікавими просторамидля ігор, чого не вистачає на звичайних майданчиках; також вони будують будинки на деревах поблизу річок. Факт використання таких просторів дітьми є важливим аргументом для створення там безпечного середовища.

- *Спосіб водовідведення* – деякі жителі приватних будинків, розташованих у безпосередній близькості до малих річок, використовують їх для скидання каналізаційних відходів.

- *Мікро-ГЕС* – на Вінничці місцевий житель побудував власну мікрогідроелектростанцію, за допомогою якої він забезпечує себе та сусідів електроенергією.

3.1.5 Які в людей виникають ініціативи щодо малих річок?

- *Бюджет громадських ініціатив* – активісти та жителі окремих районів міста ініціюють проєкти облаштування невеликих громадських рекреаційних просторів на берегах малих річок та ставків. Серед них кілька проєктів-переможців, таких як проєкти облаштування зони відпочинку та доріжок вздовж ставків на річці Тяжилів та її притоці Малому Тяжилові у 2019 р., а також облаштування дитячого майданчика та зони відпочинку на каскаді Масложирських ставків на Вінниці (2018-2019 рр.). Проєкт 2021 р. «Очистка малої річки Скельна (вул. Князів Коріатовичів)», який не набрав необхідну кількість голосів, передбачав очищення Скельної та створення рекреаційної зони. Автор проєкту ґрунтовно підійшов до вирішення проблем самої річки, зокрема, її екологічної складової;

- *Толоки* – протягом кількох років ініціативна група «Врятуй малу річку» поблизу Центру зайнятості по вул. Привокзальній організовували прибирання на річці Вінничці з бажанням в подальшому створити там природний публічний простір;

- *Звернення*
  - Звернення про незадовільний стан поверхневої води в річці Тяжилів від жителів мікрорайону Хутір Шевченка;
  - Звернення мешканців мікрорайону Тяжилів щодо проблеми засміченості річки Тяжилів;
  - Звернення до міського голови з пропозицією надати природоохоронний статус джерелу Вишенському, що неподалік річки Вишні.

- *Ідеї*
  - Вінницький аналітично-просвітницький центр «Ветеранський простір» запропонував створити Парк пам’яті загиблих героїв в частині Вишенського парку, що безпосередньо прилягає до річки Дьогтянець. *Наразі ініціатива перебуває на етапі обговорення;*
  - Містяни пропонували утворити парк з водно-болотними угіддями на каскаді ставків річки Вишня;
  - Виокремити зону на Вінничці (від ставків до залізниці, що характерна широкою заплавою, розливом річки, болотяною місцевістю і заростями очерету) з метою надання їй заповідного статусу;
  - ОСББ по вул. Келецькій запропонувало створити зону відпочинку біля Дьогтянця поряд з їхнім будинком.

- *Самостійні ініціативи*
  - Місцеві мешканці самостійно висадили берези та іншу рослинність біля Дьогтянця на вул. Келецькій, доглядаючи за територією;

- Вздовж багатьох малих річок міста можна натрапити на приклади самостійного благоустрою: містки, кладки, помости, столики, озеленення тощо.

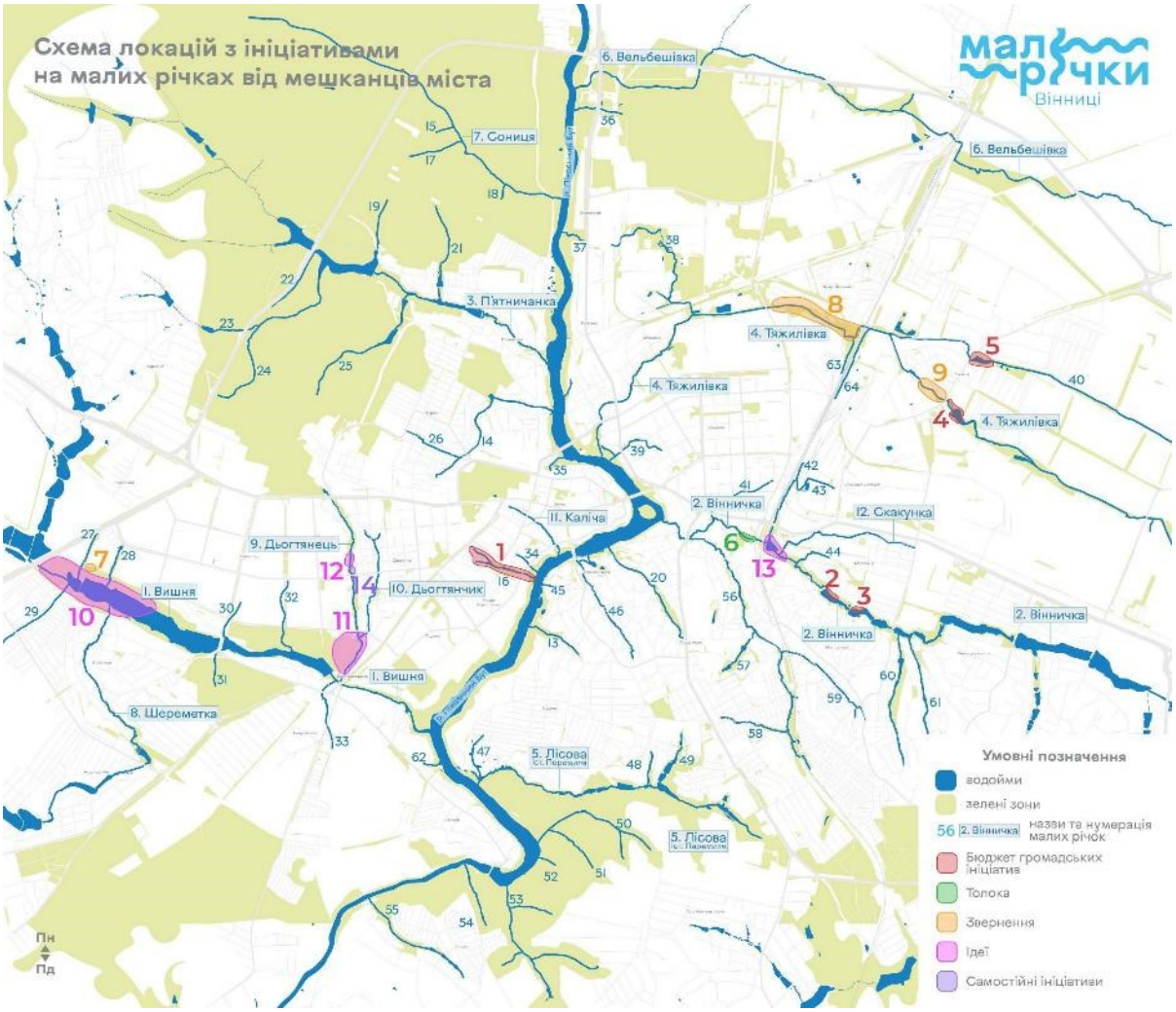

Схема 3.3 Позначення локацій на малих річках, щодо яких виникали ініціативи у мешканців міста

3.2 Конфлікти ментального сприйняття малих річок

Сучасний стан малих річок яскраво відображає сформоване ставлення людей до них. Найпоширенішими формами відношення населення до малих річок є або їх повне ігнорування, або використання у власних господарських цілях, що з високою ймовірністю призводить до негативних наслідків для екосистеми.

У рамках проєкту Малі річки Вінниці проводились неодноразові опитування та спілкування з мешканцями Вінниці, що дало розуміння, як люди сприймають ці водні об’єкти, що про них думають, як взаємодіють. Зокрема, завдяки отриманим даним ми можемо виділити основні конфлікти у сприйнятті містянами річок:

- *Конфлікт «невидимості»*

Даний конфлікт характеризується відсутністю будь-якої взаємодії з малими річками – коли хащі, яри, непрохідні зони сприймають як «білі плями» на мапі. Населення ігнорує береги та ресурс екосистеми і, як наслідок, ці території поступово зникають під забудовами. Якщо річку сприймати як «нічого», то її зникнення не сприймається як втрата. Часто буває, що людина може роками жити поруч із річкою і навіть не здогадуватись про це, адже ніколи не заглядала в ту частину території біля свого будинку. Таким чином, річки залишаються непоміченими, а через невеликий розмір їх помилково сприймають як «тимчасовий потічок» або наслідок прориву труби. Опитування мешканців будинків навколо р. Дьогтянець, проведене восени 2021 року, показало, що:

- Чверть опитаних навіть не знають про існування струмка «по сусідству»;
- 73% учасників анкетування ніколи не чули, що річка має назву Дьогтянець;
- Лише половина опитаних бували біля русла річки.

Це наочно демонструє проблему «невидимості», адже, якщо навіть люди у найближчому радіусі не обізнані про річку, жителі віддалених куточків міста – тим більше. Таке сприйняття простору також можна пов'язати з концепцією символічного «нічийного місця» чи «не-місця» (non-place) французького антрополога Марка Оже - простору без ідентичності та історії, місця транзиту, споживання та невизначеності.

На відміну від «місця», що є символічно наповненим, олюдненим, культурно адаптованим, хоча б мінімально осмисленим, названим і охарактеризованим, як мінімум, існуючим у свідомості людей - «не-місце» є простором тотального відчуження людини, причому одночасно і від речей, і від природи, і від інших людей. Це простір, символічно порожній, непевний, який нічого не промовляє до людини і часто сприймається як транзитний.

- *Конфлікт «знецінення»*

Наступний рівень ментального сприйняття: люди знають і бачать річку, однак це не заважає нехтувати нею без усвідомлення наслідків. Як правило, люди допускають викидання сміття в русло та поруч, відмежовуються гаражами та використовують річку як каналізацію – непоєднувані дії із поняттям про «цінність». Під час спільних заходів та обговорень понад 40% негативних відгуків учасників про місцевість біля Дьогтянця стосувались низької свідомості людей.

«Відчувається, що людям ця річка не потрібна»
«Боляче спостерігати таке ставлення людей до природи»

Коли людям ставили запитання, що необхідно зробити, щоб місцевість стала привабливішою для відвідування, більш ніж 60% пропозицій стосувались

елементарних прибирань та звільнення шляху від негативних слідів людей.

Окрім того, для берегів малих річок Вінниці дуже характерним є поняття маргіналізації. Окремі локації активно використовуються як схованка для протизаконної діяльності. Сліди після таких зустрічей і «вечірок» зостаються неприбраними. Один із містян, який живе неподалік Дьогтянця, описав подібну локацію на річці як «*бульбуляторна долина»*.

- *«Погана репутація» річок*

Дана категорія ментального сприйняття людьми малих річок передбачає розуміння цінності і потенціалу водойм, але супроводжується зневірою та безсиллям щодо вже існуючих негативних наслідків.

Зважаючи на конфлікт «знецінення» та масштаби маргіналізації, навіть якщо особа цінує природний простір, вона не наважується діяти та вважає таке втручання марною справою, адже впевнена: що не роби – нічого не зміниться. Опитування показало, що 36% «сусідів» Дьогтянця станом на сьогодні не вірять у те, що простір біля річки у майбутньому може стати привабливим для відпочинку.

З метою уникнення можливих небезпек, які несуть такі місця, мешканці починають відгороджуватись від них та створювати додаткові бар'єри, щоб негативний вплив не поширився на їхні прибудинкові території, сади, зони відпочинку. Але у цьому конфлікті важливе усвідомлення: саме відгороджування та ігнорування й призводять до маргіналізації малих річок, що створює замкнуте коло.

- *Конфлікт «привласнення»*

Наступний крок еволюції ментального сприйняття малих річок – це усвідомлення їх існування, розуміння їх цінності та ресурсу, готовність діяти, проте не найкращим чином.

Через свою «невидимість» та «знецінення» для інших, малі річки сприймають як «нічийні», що спонукає найближчих сусідів «привласнювати» їх собі. Це проявляється у вигляді огородження окремих частин річки з обмеженням доступу, виведення в неї своїх стокових чи каналізаційних труб, використання у власних господарських цілях, для зрошення рослин, створення копанок тощо.

Трапляються випадки, коли витрачаючи ресурси та час на догляд за річкою та територією навколо неї, люди свідомо чи ні починають сприймати її як те, що належить їм. Як наслідок, люди намагаються контролювати ситуацію на річках і навколо них, аби попередити маргіналізацію та потенційні загрози на «своїй» території.

Такі тенденції часто характерні для жителів садибної забудови, почуття власності та приватності у яких виражені сильніше, ніж у мешканців багатоквартирних будинків. Можна бачити, як паркан стоїть впритул до русла малої річки, а наближення до неї одразу сприймається вороже та викликає занепокоєння у власників будинку.

На річці Тяжилів можна спостерігати розташування гаражів та паркувальних місць безпосередньо над руслом, а на Вишні користувачі гаражних кооперативів закривають доступ до річки та використовують як територію для розвитку власного садівництва чи городництва.

Таке ставлення до річок та простору навколо створює бар'єри та заважає цілісному сприйняттю річки, що провокує перший конфлікт «невидимості».

3.3 Потенціал сталої взаємодії людей і малих річок

Який потенціал має міське суспільство для більш якісної взаємодії з малими річками та покращення їх стану? Негативний образ «річки-смердючки» був сформований та вигаданий людьми, тож саме людям і під силу його змінити на позитивний.

3.3.1 Які бажання мають вінничани у контексті розвитку малих річок?

З метою кращого розуміння потреб містян та їхнього бачення використання просторів навколо малих річок питання потенціалів просторів регулярно включені під час обговорень та соціальних досліджень. Опитування мешканців поблизу річки Дьогтянець показало, що більшість респондентів мають такі бажання щодо втілення на берегах малих річок:

- дитячі простори;
- прогулянки з друзями чи сім'єю;
- прогулянки з хатніми улюбленцями;
- заняття спортом;
- контакт із природою – споглядання, спокійна рекреація.

Наразі містяни не мають достатніх можливостей задовольнити всі свої запити щодо активностей поблизу малих річок. Вони хочуть бачити живе місце, яке буде комфортним та доступним для прогулянок вздовж русла та пропонуватиме активності, зберігаючи свою природність.

У Вінниці, як і у всьому світі, рівень поваги до екології разом з популяризацією проблематики клімату та збереження навколишнього природного

середовища поступово зростають. Регулярні толоки, екскурсії, обговорення на берегах малих річок міста показують наявність зацікавлених та небайдужих вінничан. Звісно, це не переважна більшість населення, проте наявна частка свідомих вінничан має потенціал до збільшення та поступового заміщення «маргінальних» та несвідомих користувачів на берегах малих річок.

3.3.2 Які мешканці можуть потенційно замінити несвідомих користувачів малих річок?

Однозначно малі річки та простори навколо них несуть цінність для всіх та мають враховувати інтереси й бути доступними для кожного. Однак можна виокремити характерні портрети користувачів, для яких потенціал річок матиме значно більшу цінність у повсякденному житті, та які привноситимуть у дані простори більш екологічні та сталі активності.

- *Сім'ї з дітьми*

У процесі виховання дітей дуже важливо налагоджувати їх зв'язок з природою. Усе більшої популярності в світі набувають максимально наближені до дикої природи дитячі простори – рельєфні схили та інтегровані на них елементи розваг, натурального кольору колоди та конструкції з них, елементи, що запрошують дітей до взаємодії з природою. Для цієї задачі малі річки є ідеальним простором. На берегах можна побачити багато птахів, комах, різних рослин та взаємодіяти з водою, адже розмір та глибина малих річок дозволяють дітям безпечно проводити час поряд. Для порівняння існуючі сьогодні дитячі простори переважно розташовані на відкритій не затіненій території, зі штучним покриттям та штучною інфраструктурою. Важливо й узяти до уваги інтереси батьків, адже стандартні майданчики дуже рідко враховують це й змушують дорослих нудьгувати, через що погіршується якість проведеного часу з дитиною. Дана група людей є соціально та економічно активною, вона завжди матиме запит на довгі піші маршрути та доступні природні зони.

- *Діти*

Дітей варто виділити окремою цільовою аудиторією, адже в ході обстежень та спостережень річки Дьогтянець команда проєкту неодноразово зустрічала їх у хащах біля русла водойми. Цікавість приводить дітей у занедбані природні зони між стінами гаражів, де вони знаходять багато елементів для взаємодії. Щоб убезпечити дозвілля дітей, варто залишати для них «пригодницькі» простори на малих річках, роблячи їх безпечними для перебування дітей.

- *Атлети та люди, які ведуть активний спосіб життя*

Лінійність річок як просторових об’єктів може стати підґрунтям для створення мережі спортивних маршрутів. Облаштовуючи спортивні простори біля малих річок та поєднуючи їх у єдину мережу, можна підсилити міську спортивну інфраструктуру. Звичайно, це не є заміною якісному та сучасному стадіону, басейну або іншим закладам для тренувань професійних спортсменів. Однак це може закрити потребу активних містян у спортивних майданчиках та надихнути інших спробувати вести більш здоровий спосіб життя – виходити на ранкову пробіжку чи йогу, займатись скандинавською ходою тощо.

- *Люди, які цікавляться екологією*

У місті все більше екосвідомих мешканців, для яких мала річка може стати місцем для реалізації власних ініціатив, спостережень, досліджень та експериментів. Важливо запрошувати таких містян до річок, адже часто вони займають проактивну громадянську позицію та можуть створювати цікаві проєкти, залучаючи інших людей або ж піклуючись про стан водойми. Підтримуючи їх присутність, ми підтримуємо розвиток міста у напрямку сталості та освіти, даючи простір для розвитку.

- *Люди старшого віку*

Люди старшого віку складають значну частину населення міст в Україні, зокрема у Вінниці. Однак їхні потреби та інтереси не часто враховуються при благоустрої міст, незважаючи на очевидну потребу в цьому. Проблема малоактивного способу життя людей пенсійного віку в Україні є дуже гострою, порівняно із пенсіонерами в інших країнах Європи. Доступні простори навколо малих річок можуть активувати дану категорію населення міста та якісно покращити їхнє життя. Для людей пенсійного віку дуже важливо залишатись у русі та мати спокійні простори для регулярних прогулянок. Також вони зможуть доглядати за річками поруч зі своїм житлом, що створюватиме додаткову активність, гуляти з онуками та сім’єю, заводити нові знайомства та розширювати власне соціальне коло.

- *Вразливі верстви населення*

Вразливі верстви населення та люди, що перебувають у труднощах і скруті, постійно відчувають ряд обмежень та викликів у повсякденному житті. Вони найбільше потребують місць для якісної рекреації та контакту з природою, оскільки мають найменше ресурсів та можливостей зробити це деінде. Спуститись до води та нагодувати качок недалеко від дому може стати рятівним полегшенням для когось.

- *Власники домашніх улюбленців*

Дана категорія мешканців завжди має запит на прогулянкові комфортні зони. Домашні улюбленці, у більшості випадків, тяжіють до контакту з водоймами та природним ландшафтом. Шляхи та простори вздовж малих річок мають достатньо території для комфортного проведення часу тварин та їхніх власників.

- *Туристи*

Малі річки - це надбання місцевої природної спадщини. У центральній частині міста та поблизу туристичних магнітів малі річки можуть стати збагаченням для маршрутів туристів.

- *Соціально активні люди*

До цієї категорії можна віднести людей, що часто почувають себе «білкою в колесі»: власники бізнесу, важко працюючі люди, студенти під час навчання, зайняті своїм господарством чи побутом люди тощо. Їх усіх об'єднує те, що вони мають дуже мало вільного часу, велику ментальну напругу та дуже велику потребу у відпочинку. Малі річки можуть стати місцем рекреації та розвантаження від швидкого ритму в зоні пішої доступності.

3.3.3 Як можна залучати людей до взаємодії з малими річками?

Приклади партисипативних методів залучення:

- *Толока*

Толока на річці – це вид активності, який передбачає вихід на водойму з метою її прибирання. Один із найпростіших методів залучення людей, адже концепція заходу зрозуміла всім, а результати очевидні та швидкі. Прибираючи сміття, учасники більше звертають увагу на проблему засмічення чи непрохідності річки.

- *Урбан-екскурсія*

Метод ознайомлення людей з річками та вирішення проблеми їхньої «невидимості». Під час екскурсії учасники мають змогу познайомитись з малими річками та дізнатись більше про місто, що може підвищити рівень їхньої свідомості та залучити до проблематики.

- *Обговорення*

Влаштування громадських обговорень перед реалізацією проєкту, чи то діалог з учасниками про проблеми конкретної річки під час проведення толоки – усе це методи залучення, формують у містян розуміння значення водойм та їхню проблематику або перспективу.

- *Дослідження громадської думки*

При дослідженні річок важливо зрозуміти ставлення людей, їхні думки стосовно теми – у цьому можуть допомогти проведення анкетувань, інтерв'ювання, спостереження. Люди, що живуть поблизу річок чи постійно з ними контактують, є носіями цінних свідчень та інформації, яка неабияк може вплинути на хід розвитку проєкту. Тому використання соціологічних методик, що включають взаємодію з людьми, теж є свого роду залученням.

3.4 Рекомендації щодо покращення взаємодії людей з малими річками

Рекомендовано впровадження таких **заходів**:

- *Присвоєння назв усім малим річкам міста*

Як було зазначено вище, лише 12 із 64-ох малих річок мають назву[3]. Для надання річкам ідентичності, яка б могла допомогти вивести їх зі статусу «сірої зони» та слугувати інструментом популяризації, слід розпочати процес найменування безіменних річок з широким залученням населення та відповідних експертів для виявлення забутих назв.

- *Система навігації*

Щоб люди знали, що вони живуть, працюють або прогулюються не біля «пустого місця», а біля річки, рекомендовано започаткувати систему міської навігації, що передбачає вказівники з назвами малих річок та маркує існуючі прохідні коридори вздовж русла. Таким чином мешканці відкриватимуть для себе нові маршрути вздовж річок – альтернативу шумним міським вулицям.

- *Інформаційна інтеграція теми малих річок у різні сфери міського життя*

Просвітницька діяльність в рамках реалізації проєкту підтвердила, що малі річки є цікавим майданчиком не лише для розмов про малі річки. Ці місця пасують для висвітлення різних соціально важливих тем. І навпаки – про самі річки, їх проблеми та потенціал можна згадувати й інформувати на заходах і подіях інших сфер і тематик – культура, спорт, освіта, житло, клімат, туризм, розваги, бізнес тощо.

- *Інформування про цінність малих річок*

Місцева екосистема, біорізноманіття, гідрологічний режим, зміна клімату та багато інших важливих тем, які стосуються малих річок, варто висвітлювати різними інструментами – інформаційні стенди, відеосюжети, статті тощо.

[3] Інформація актуальна на 2023 рік. Станом на червень 2026 року, назви присвоєно 42 малим річкам м. Вінниці та громади.

- *Створювати позитивну активність на малих річках*

Важливо приводити до малих річок якомога більше свідомих людей, таким чином «маргінальні» представники не матимуть можливості використовувати ці території як прихований простір для незаконної діяльності. Замість використання річкової долини як місця для заподіяння шкоди довкіллю або як зручного сховку для антисоціальних дій, натомість варто влаштовувати тут прогулянки, толоки, екскурсії, події, використовувати як місце для ігор з дітьми чи інших розваг. Такі види активностей рідко можуть співіснувати разом із деструктивними одночасно, тому природно витісняють їх.

- *Створювати освітні програми для школярів*

Особливий акцент необхідно зробити на просвітництві дітей та молоді, аби змалечку виховати відповідальне ставлення до малих річок, зацікавити та спонукати до активної позиції. Унагоді можуть стати освітні програми для школярів різного віку, залучення учнів шкіл до екологічних та урбаністичних подій, зокрема тих, що стосуються малих річок, а також проведення практичних уроків на берегах річок тощо.

- *Залучення вищих навчальних закладів*

Важливо розкривати малі річки Вінниці як привабливі простори для вивчення, досліджень, створення наукових робіт та реалізації студентських ініціатив.

- *Залучення підприємців*

Поширювати принципи сталого поводження з малими річками серед підприємців, які вже мають діяльність поблизу малих річок, а також залучати підприємців до більш активної та сталої взаємодії з водоймами.

- *Роз'яснювальні роботи із порушниками*

Регулярні перевірки та контакт з мешканцями, що здійснили самозахоплення території або вивели несанкціоновані скиди у русло малих річок. Інформування вінничан про існуючі методи повідомлень у відповідні служби про помічені правопорушення.

- *Створювати привабливі простори на малих річках*

Не лише люди впливають на стан простору. Змінений простір також може змінити поведінку людей. Приведення до доброго стану берегів річок є найдієвішим способом привити мешканцям любов до них та відповідальність. Створення

пілотних просторових проєктів має ключове значення в зміні поведінки людей. Саме тому наступним компонентом комплексного підходу до розвитку малих річок Вінниці є ПРОСТІР.

Для налагодження найбільш складних видів комунікації з мешканцями щодо покращення стану мережі малих річок Вінниці рекомендовано провести наступні **дослідження**:

- Антропологічне дослідження явища гаражної культури в межах міста та рекомендації щодо пошуку компромісних рішень в контексті розвитку малих річок;

- Історичне дослідження малих річок Вінниці, їх назв та значення для міста.

4. ПРОСТІР

Міські ландшафти – це ландшафти багатоцільового призначення, що формуються у процесі створення і функціонування міст.

Усі компоненти місцевої природи в процесі розвитку міста змінюються, у різних частинах міста ступінь зміни природних елементів і насиченість техногенними об'єктами різна. Урбанізовану територію слід розглядати як ландшафтний комплекс, у якому співіснують природні, техногенні та соціальні компоненти.

Згідно з дослідженнями фахівців, на території Вінниці виділено 12 типів міських ландшафтів, які формують так звану єдину міську сельбищну ландшафтно-технічну полісистему. [6]

Серед них є такі, що безпосередньо стосуються територій малих річок:

- Ландшафтно-антропогенні системи, які *не контролюються* та не доглядаються людьми, наприклад, болота та водойми в піщаних, глиняних та гранітних кар'єрах, що заростають очеретом і рогозом;
- Ландшафтно-антропогенні системи, які контролюються та доглядаються людиною *епізодично* (рекреаційні ділянки парків, скверів і берегів водойм, що постійно забруднюються та на яких знищується рослинність тощо);
- *Контрольовані* ландшафтно-антропогенні системи, щодо яких здійснюється регулювання деяких природних процесів (парки, сквери, ботанічні сади тощо).

Вищеперелічені системи розвиваються переважно за *природними* закономірностями.

Водночас у межах цієї полісистеми ключову роль відіграє історико-ландшафтна цінність малої річки. Розуміння цієї цінності дозволяє розглядати річкові долини не просто як природні зони, а як просторовий каркас, що формувався паралельно з розвитком міста.

Міські території також можна розглядати з *соціально-просторової* точки зору. Такий погляд дозволяє зрозуміти призначення простору та сформувати підхід до розвитку й облаштування території.

У літературі з облаштування просторів у поселеннях і між ними можна зустріти наступні типи просторів: *громадські (civil), публічні (public) та відкриті (open)*. [4] Ці три типи просторів міста можна узагальнити як *спільні (common)* для містян і до них належать будь-які території, що не є особистими, приватними та/або

закритими.

Громадські простори — це простори, сутність яких передусім визначає місцева громада (сусідство, локальний бізнес, установа). Вона має на нього легітимізовані права та виконує ті чи інші обов'язки з облаштування та збереження даного простору. Такі простори зазвичай передбачають регламентовані форми взаємодії між людьми та обладнані відповідним чином для забезпечення конкретних активностей. Сюди можна віднести території житлових комплексів, навчальних закладів, дворові простори, комунальні території, ТЦ та ТРЦ, території закладів лікувального або рекреаційного призначення, бібліотек, зоопарків тощо. Такі об'єкти подекуди мають на своїх територіях водні об'єкти, або знаходяться неподалік, що передбачає або може передбачати обов'язкову або невимушену взаємодію з ними.

Публічні простори — простори, де формою соціальної присутності є публіка. Це велика кількість людей, які виконують різні соціальні ролі (бізнесові, споживацькі, буденні, керівні, сімейні тощо), також це люди-незнайомці. Це простір для отримання різноманітного соціального досвіду, формування міської культури, оснащення якого достатньо гнучке та різноманітне для перетворення його на «театр соціальних взаємодій», саме тут «зростає» демократія. До публічних просторів належать парки розваг та відпочинку і різноманітні тематичні парки, площі, вулиці, пасажі, дитячі та спортивні майданчики, які можуть знаходитися поряд з малими річками. Також до них можна віднести велошляхи, набережні та міські пляжі, положення яких було обумовлене положенням біля водного об'єкта.

Відкриті простори дозволено вільно відвідувати будь-кому та в будь-який час, без будь-яких чітких правил. Люди тут імовірніше є відвідувачами, перехожими. Їхній дизайн не пропонує жодних конкретних практик, часто такі простори стають транзитними. До відкритих просторів можна віднести лісопарки, алеї, міські сади, транзити, пустирі, відкритими також можуть бути природні береги річок або двори-вулиці тощо.

Бувають і проміжні форми організації спільних міських просторів, наприклад, прибережна територія може бути публічним відкритим простором, залежно від запиту містян та інших обставин в окремо взятому випадку.

Території малих річок Вінниці переважно належать до *природних публічних просторів* або до *природних відкритих просторів*. Інколи території малих річок можуть бути віднесені до природних громадських просторів (наприклад, у випадках, якщо проходять територією громадських об'єктів).

Для збереження природного потенціалу *базовим підходом* має бути віднесення прирічкових територій до категорії природних відкритих, якщо не доведено, що конкретний простір має бути організовано як публічний або

громадський природний простір, зокрема, коли неможливо створити місця для активного дозвілля у більш вдалих локаціях.

4.1 Просторові характеристики малих річок Вінниці

Річки у містах – закономірне явище, адже це завжди був цінний ресурс для виживання. Майже кожне велике місто світу розташоване на берегах водойм. Вінниця розташована на берегах річки Південний Буг, яка створює для міста по 13 км берегових ліній з кожного боку (міський проєкт «Алея 12,7» розкриває потенціал даної території на лівому березі Вінниці [1, 3]). Мережа приток Південного Бугу в Вінниці охоплює кожен мікрорайон, поєднуючи різні місцевості між собою.

Річки – це лінійні природні об’єкти, вони постійні в історичному розрізі міста та формують простір навколо себе. Лінійність і протяжність річкових просторів дозволяють їм слугувати такими додатковими сполучними елементами в планувальній структурі міста, як:

- Суцільна мережа зв'язків різних частин природної екосистеми;
- Мережа зв'язків з ключовим елементом міста - річкою Південний Буг;
- Зв'язок різних частин міської планувальної структури між собою та з природою;
- Спосіб зв'язку з транспортною системою міста через м'яку мобільність;
- Зв'язок міста назовні - з іншими об'єктами ОТГ.

Водночас природний простір при малих річках слід розглядати як такий, що надає можливості створювати локації для перебування:

- відкритий простір для рекреації;
- публічний простір для соціальної взаємодії.

Детальніше просторові характеристики, які мають малі річки для Вінниці, розглянуто нижче:

- *Поєднання різних частин екосистеми.* Міста за своєю природою є роз’єднувальними елементами сформованої раніше екосистеми. Зв’язки між складовими місцевої природи – водою, флорою та фауною – розірвані такими елементами міської планувальної структури як промислово-складські зони, житлові масиви, елементи транспортної інфраструктури тощо. Малі річки як лінійні об’єкти є сполучною ланкою, що може поєднувати значну частину екосистемних елементів між собою навіть у межах урбанізованих територій.

- *Шлях до Бугу.* Велика річка посеред міста – чи не найбільш цінний рекреаційний ресурс для вінничан. Усі малі річки з будь-якої своєї точки приведуть користувачів до Південного Бугу, що з погляду м’якої мобільності

та просторового розвитку збільшує рекреаційні шляхи з 13 км з кожного берегу Бугу до близько 109 км вздовж малих річок.

- *Точки зустрічей різних мікрорайонів.* За «совєтського» планування малі річки ставали «кордонами» між мікрорайонами. При складному рельєфі вони слугували місцем для прокладання міських мереж, а за простіших умов на них створювали нові дороги та вулиці або ховали під гаражні кооперативи. Сьогодні ряд мікрорайонів роз'єднані річками. Ті долини, які не було «закопано» у колектор в процесі урбанізації, досі не інтегровані належним чином у міський простір та ускладнюють міську мобільність мешканців.

  Приклади таких випадків:

- Дьогтянець між мікрорайонами Вишенька та Слов'янка;
- Вишня між мікрорайонами Поділля та Сабарів;
- Річка Скельна між південною частиною центру міста (Садками) і масивом Коріатовичів;
- Вінничка між районом Олієжир та Вінницькими хуторами.

Є інший приклад «зустрічі мікрорайонів», коли вони розташовані не на різних берегах водойми, а вздовж русла. Стихійно забудована місцевість в районах Тяжилова, Шевченківських хуторів, Можайки та Київської наповнена великою кількістю просторових бар'єрів – промисловість, військові частини, гаражні кооперативи. Проте річка Тяжилів має потенціал лінійно поєднати ці мікрорайони між собою та привести їх мешканців до набережної Південного Бугу і центру Вінниці.

- *Долини річок у місті.* Рельєф малих річок часто непростий для планування та забудови – це можуть бути круті схили, яри, заболочені заплави. Фрагменти таких зон «недоторкані» для міської інфраструктури й досі, адже потребують додаткових ресурсів для їх «урбанізації». Водночас долини річок мають переваги у рекреаційній спроможності, зокрема завдяки різним масштабам візуального охоплення внизу долини та згори, різним рівням та глибині простору, естетичним природним краєвидам, захищеності місця від вітру та шуму тощо. Перепади висот вздовж долин малих річок можуть сягати 5-10 м.

Нижче наведені приклади площ долин малих річок, які залишились вільними від забудов:

- Дьогтянець від Хмельницьке шосе до вул. Келецька – 3,5 га;
- Дьогтянець від вул. Василенка до парку Вишенського – 2 га;
- Гирло р. Вишня – 4 га;
- Загородня – долина річки від ставків по вул. Руданського до ставок

Гуральня – 9 га;
- 16-та річка – 1,5 га;
- Крутнів Яр – 1,5 га;
- Вінничка – залізниця-пров. Гладкова – 8 га;
- Тяжилів у районі Шевченківських хуторів – 2,5 га.

Для порівняння площа Центрального парку ім. Леонтовича – 28 га. Тобто в «сірих зонах» малих річок Вінниці «захований» щонайменше ще один міський парк, розташований одночасно в різних частинах міста.

- *Благоустрій малих річок.* Простори навколо водойм у Вінниці представлені переважно у вигляді облаштованих берегів навколо ставків: Тяжилівські, Вишенські, Олієжирські ставки тощо. Усі перелічені водойми є штучно створеними, часто з укріпленими берегами, а простір навколо них пропонує активну інфраструктуру: спортмайданчики, сцени, дитячі майданчики, мощені доріжки для прогулянок тощо. Облаштовані простори навколо русел малих річок наразі відсутні в межах міста. Важливо переосмислити значення маленького «струмка» у місті та розпочати процес їх облаштування, не перетворюючи при цьому річку у ставок.

- *Елементи м'якої мобільності міста.* Річковий каркас Вінниці також привабливий для створення альтернативних шляхів. У міському просторі малі річки – лінійні об'єкти, так само, як і дороги, які можуть сполучати райони, вулиці, функціональні зони. Проте водні об'єкти, на відміну від доріг, створюють абсолютно інше середовище: природне, спокійне та різноманітне. Велика частина таких коридорів роз'єднана бар'єрами з міської інфраструктури. Нижче наведено приклади суцільних шляхів, які досі збереглись:

- від вул. Хмельницьке шосе до вул. Келецької по р. Дьогтянець, довжина – близько 1 км;

- від вул. Князів Коріатовичів до провулку 1-го Пирогова й до вул. Пирогова по р. Скельна, довжина – близько 500 м;

- від вул. Пирогова (на Електромережі) до проспекту Юності та до 9-го мікрорайону Вишеньки й села Пирогово по р. Вишня та її ставкам, довжина – близько 5 км;

- від вул. Лебединського (Залізничного мосту) до вул. Гетьмана Мазепи по р. Вінничка та її ставкам, довжина – близько 2,5 км;

- від Південного Бугу (вул. Левадна) до вул. Якова Шепеля по р. Перемиля через Староміський ліс, довжина – 2,3 км;

- від вул. Синьоводської та вул. Маріупольської до Південного Бугу та Вінницької міської рятувальної станції по р. Крутнів Яр, довжина – 550 м;

- від Південного Бугу (вул. Івана Богуна) до вул. Ботанічної по р. П'ятничанка, довжина – 1,5 км;

- р. Тяжилів в районі Можайки – 0,4 км, в районі Шевченківських хуторів – 0,6 км.

- *Шлях від приєднаних громад до міста.* Лівобережні річки з їх притоками є сполучною ланкою між Вінницею та приєднаними громадами.

- У басейні р. Вінничка розташовані села Вінницькі хутори, Щітки, Писарівка;

- Річка Вербижівка поєднує смт. Десну та Вінницю перед початком рекреаційного шляху «Алеї 12,7» [1, 3].

Усі перелічені характеристики малих річок Вінниці зможуть виконувати свою роль для покращення якості життя у Вінниці лише у випадку їхнього просторового переосмислення та перетворення берегів. Відповідно до Земельного та Водного кодексів України вздовж річок з метою охорони поверхневих водних об'єктів від забруднення, засмічення та збереження їх водності встановлюються прибережно-захисні смуги (ПЗС).

Для малих річок та ставків площею менш як 3 гектари ПЗС встановлюється шириною *в 25 метрів*. На територіях уже існуючих населених пунктів ця відстань може варіюватись залежно від уже сформованих умов, проте незмінною залишається потреба у наявності таких зон, як важливого елементу для просторової інтеграції річки в місто.

4.2 Просторові конфлікти

При переосмисленні ролі малої річки з просторового бар'єру в сполучну ланку в міському просторі виникає низка конфліктів. Вони є характерними для міст усієї України. Насамперед це позбавлення водойми її власного простору.

4.2.1 Обмеження простору для малої річки

- *Приватизація земельних ділянок в межах ПЗС та на самих руслах.* Відповідно до статті 6 Водного кодексу України водні об'єкти є виключно власністю українського народу і надаються тільки у користування. Контролювати раціональне підтримання належного стану та гідрорежиму

водойми складно, коли русла та береги в межах 25 метрів прибережно-захисної смуги перебувають у приватній власності. Окрім того, це створює непрохідні бар'єри вздовж річок. Майже кожна вінницька мала річка має випадки розташування приватних земельних ділянок безпосередньо на руслі малої річки. На прикладі Дьогтянця можна спостерігати різні типи власності земельних ділянок у межах басейну річки та частини русла, що перебувають у приватній власності. (Схема 4.1)

- *Самовільне захоплення території.* Не менш поширеним явищем є самовільне встановлення приватних парканів. Наприклад, позначена територія на руслі р. Дьогтянець відповідно до публічної кадастрової мапи не належить нікому, проте фактично там розташовані огороджені сади та городи прилеглих домогосподарств, що блокує доступ до водойми та перешкоджає створенню суцільного коридору. Ділянка на руслі річки між вулицями Миколи Амосова та Івана Бойка не є приватизованою, проте фактично дана зона є непрохідною через встановлені паркани (див. схему 4.1).

- *Поміщення річок у підземні колектори.* Річки, що частково або повністю зникли під землею, спричиняють розриви природної річкової мережі. Разом з водою зникає і зелена зона на поверхні. Фактично, вода просто транспортується у трубі з однієї точки в іншу, не виконуючи жодних корисних для міста функцій (детальніше у розділі 2.2). У Вінниці такими прикладами можуть стати: р. Тяжилів, частина якої закопана під ЖК «Набережний квартал» та під вулицею В. Чорновола; Дьогтянець – під вул. Келецькою та ЖК «Оскар»; Вінничка – під фабрикою «Рошен» та залізничним мостом; Калічу можна зустріти на поверхні лише малими фрагментами біля вул. Хлібної, до та після вул. Коріатовичів. Зниклими безвісти (тобто річками, що повністю під землею) можна вважати 30-ту, 31-у та 32-у річки зі схеми 4.3, що наведена нижче. Негативною тенденцією в Україні є зведення нових житлових комплексів безпосередньо на річці. Приклади у Вінниці: ЖК «Набережний квартал» та ЖК «Набережний квартал 2», ЖК «Комфорт» і муніципальне житло по вул. Стрілецька, 1 на річці Тяжилів, ЖК «Рів'єра» на Скельній, ЖК по провулку Амосова, 28А на Дьогтянці, ЖК «Artynov Hall» на Калічі.

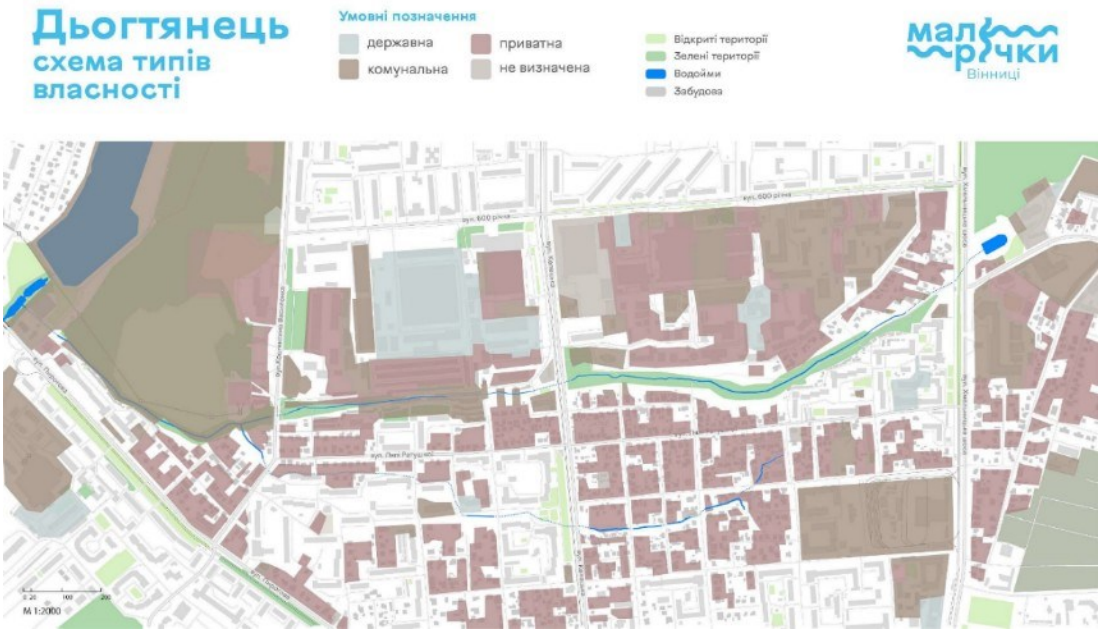

Схема 4.1 Типи власності вздовж річки Дьогтянець

- *Антропогенний вплив на рельєф.* У намаганнях самостійно «окультурити» річкові долини зі складним рельєфом люди втручаються в береги річок, складуючи тут будівельне сміття чи роблячи насипи глини і піску. Можна помітити ряди гаражів, які майже «звисають» над річками, відповідно природна течія регулярно підмиває їх конструкції, і задля протидії цьому поширеним є «укріплення берегів» будівельним сміттям. Такі випадки зустрічаються вздовж річок Вишня, Дьогтянець, Скельна та Тяжилів.

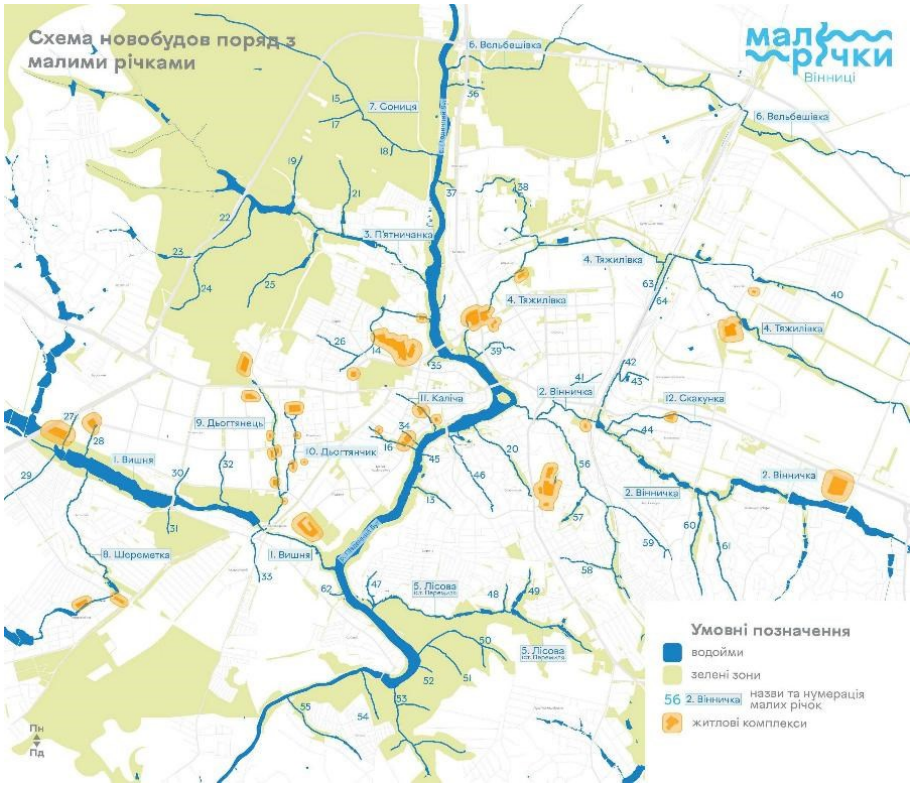

Схема 4.2 Розміщення новобудов поряд з малими річками

4.2.2 Бар'єри на шляху до русла

- *Гаражі.* Щоб спрацювала ідея поєднання річками роз'єднаних частин міста, насамперед необхідно працювати зі «стінами» гаражів, що відгороджують русло від суспільства та перешкоджають швидкому і безпечному перетину річок. Наразі гаражі мають протяжність близько 5,5 км уздовж всієї річкової мережі міста.

- *Відсутність спусків.* Через складний рельєф річкових долин дістатись до русла або ж перейти на протилежний берег стає небезпечним завданням. Облаштовані спуски до води на малих річках у Вінниці практично відсутні (як виняток, є приклади облаштування східців на р. Паліїв Яр та р. Казаниха), зазвичай це власноруч зроблені сходи, які з часом зносились та стали потенційно небезпечними, або ж врізані в землю сходинки, які мають доволі крутий кут нахилу і розмиваються дощами.

- *Міські мережі та комунікації.* У долинах малих річок можна спостерігати наземні комунікації, що ускладнюють прохідність та не інтегровані в простір. Прикладом є Дьогтянець, де масивні мережі теплотраси прокладені вздовж річки протяжністю понад 500 м.

4.2.3 Перешкоди вздовж русла річки

- *Паркани домогосподарств* – головна перешкода на шляху до створення коридорів вздовж русла (детальніше див. підрозділ 4.2.1).

- *Транспортна інфраструктура.* Залізничні колії та вулична транспортна інфраструктура відмежовують одну частину шляху вздовж русла від іншої, фрагментуючи його. Транспортна інфраструктура не лише роз'єднує саму течію, а й часто *не оснащена безпечними переходами між частинами річки*, наприклад:

- річки Тяжилів і Вінничка протікають під залізничною колією. У цих місцях немає облаштованого пішого переходу через залізницю, проте існують самовільні стежки, якими люди постійно користуються, що несе небезпеку та свідчить про актуальність поєднання роз'єднаних залізницею районів у зоні русел річок.
- Дьогтянець перетинають три автодороги по таким вулицям вздовж русла: Хмельницьке шосе, Келецька та К. Василенка. При потенційному об'єднанні Дьогтянця в суцільний коридор варто передбачити зручні пішохідні переходи між різними частинами річки.

4.3 Просторовий потенціал

У Вінниці є чимало зелених, вільних від забудови територій на берегах річок, які наразі можна охарактеризувати як «не-місця» (див. розділ 3.2). Такі території мають потенціал перетворитися на повноцінні природні спільні простори, якщо під час роботи з такими природними зонами навколо річок буде застосовано сучасні методики створення місць, відомі як «placemaking». Дані методики мають узяти за основу розуміння типу природного простору (публічний, вільний тощо) та допомогти віднайти так званий *genius loci* (дух місця) - міфо-топонімічний потенціал місця, що відіграє визначальну роль у виборі функціонального зонування використання території, а також у виборі засобів архітектурно-художнього вирішення просторів.

4.3.1 Потенціал мережі малих річок для міста

На схемі 4.3 (а також на онлайн-мапі за посиланням нижче) *блакитним кольором* зображені відрізки мережі малих річок, які мають потенціал сталої інтеграції у міський простір вже «*тут і зараз*».

Червоним - частини русел річок, до яких немає доступу, оскільки вони зникли в колекторі під вулицями/спорудами або знаходяться на території приватних ділянок. Рішення даних проблем буде актуальним у далекій перспективі, а в короткостроковій варто планувати, як комфортно обійти дані ділянки альтернативними маршрутами.

Помаранчевим кольором позначено частини річок, які мають відкрите русло та не є у приватній власності, проте мають складнощі з доступністю – самовільно захоплені, протікають між стінами гаражних кооперативів.

Чим більше позитивних прикладів облаштування просторів біля малих річок буде з’являтись у «блакитних» зонах, тим простіше їх буде зв’язувати в мережу, поступово вирішуючи найбільш складні конфлікти (червоний і помаранчевий кольори на мапі).

Посилання на детальну онлайн-мапу:
https://www.google.com/maps/d/u/0/viewer?hl=uk&ll=49.22416865710003%2C28.502132292722088&z=13&mid=1CZmw1r3PauEH_xEwKxDh1kGm7YQzD9o

Схема 4.3 Позначення рівнів доступності малих річок міста

Підсумовуючи попередні розділи, до основних просторових потенціалів малих річок міста належать:

- *Природні простори.* Малі річки можуть наповнювати частини міста функціями, яких там не вистачає.

- Для районів з багатоповерховою забудовою, які мають більш розвинену соціальну інфраструктуру, є людними та урбанізованими, малі річки можуть стати природним центром – по суті *відкритим природним простором* з такими цінностями, як: тиша, спокій, взаємодія з природою та споглядання.

- Для районів садибної забудови малі річки можуть стати соціальним центром – *публічним природним простором,* тобто місцем зустрічей та активностей, створюючи точки тяжіння, які в районах з низькою щільністю населення є дуже слабо вираженими, однак потрібними.

- *Блакитно-зелені коридори (як альтернатива міським вулицям).* Шляхи вздовж річок, які поєднують у собі як функцію транзиту між різними точками міста, так і прогулянкову функцію – стежки, облаштовані для піших прогулянок, пробіжки, в окремих випадках велопрогулянки. Наявність велошляхів пасуватиме не кожному коридору вздовж малих річок, адже певна частина має залишатись максимально спокійною та природною. Проте поєднання велошляхами Індустріальних зон вздовж Тяжилова, а також

приєднаних громад вздовж Віннички має високий потенціал для комфортної мобільності.

- *Блакитно-зелена мережа як базова частина зеленого каркасу міста.* По-перше, малі річки охоплюють всі райони міста, просторово пов'язуючи їх. По-друге, усі вони пов'язані в одну мережу, об'єднану Південним Бугом. По-третє, заплави багатьох з них наразі є протяжними природними просторами, які займають значну площу і частку від усіх зелених просторів міста. Таким чином, малі річки мають потенціал, щоб стати базою для поєднання всіх зелених зон міста.

4.3.2 Потенціал окремих малих річок для міста

Нижче детальніше розглянуто сценарії просторового розвитку окремих малих річок Вінниці та їхній потенційний вплив на рекреаційне забезпечення районів. На перших схемах показано існуючі у місті рекреаційні зони: функціонуючі парки, сквери. На схемах нижче жовтим кольором позначено потенційні простори та коридори на малих річках, а пунктиром – потенційні поєднання зон між собою.

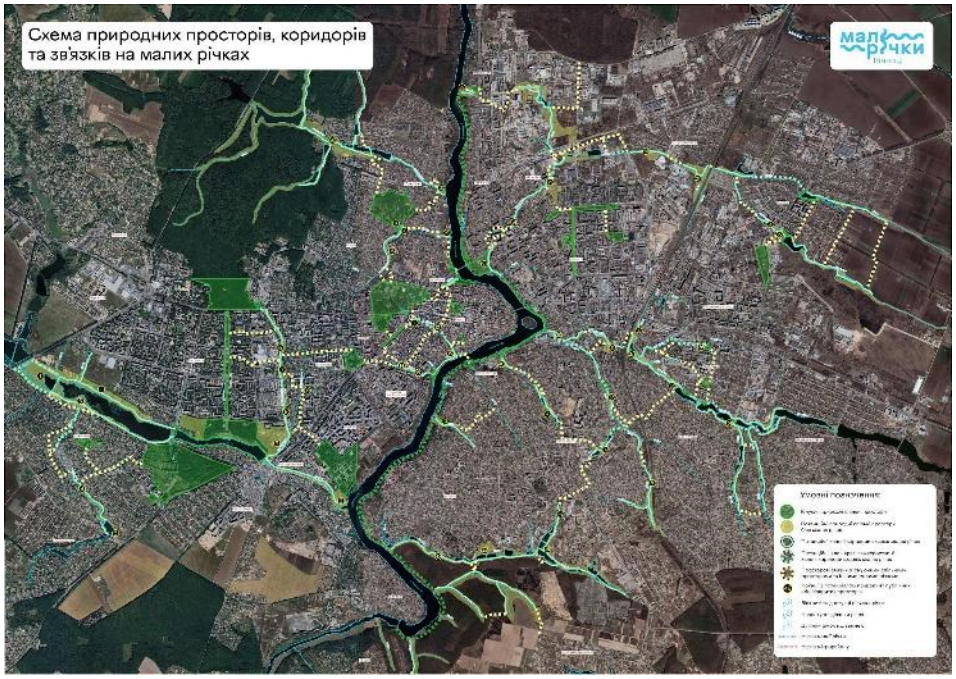

Схема 4.4 Потенційне забезпечення районів міста природними просторами, зеленими коридорами, зв'язками за рахунок розвитку малих річок

- *Малі річки Вишня, Дьогтянець, Дьогтянчик, Шереметка:*

Схеми 4.5 Існуюче забезпечення природними просторами районів та потенційні природні публічні або відкриті простори, зелені коридори, зв’язки за рахунок розвитку малих річок

Номери на схемі:

1. Водно-болотний парк на ставках річки Вишня;
2. Локація з потенціалом створення публічного природного простору на гирлі р. Вишня з акцентом на захист місцевого біорізноманіття;
3. Локація з потенціалом створення природного публічного простору у гирлі річки Шереметка;

4, 5. Локації з потенціалом створення публічного та відкритого природних просторів на руслі річки Шереметка, а також сполучного зеленого коридору між ними;

6. Лука з акцентом на захист місцевого біорізноманіття на р. Дьогтянець – «Дьогтянецька лука»;
7. Пілотна ділянка публічного природного простору на малій річці Дьогтянець – «Дьогтянецька балка»;
8. Локація з потенціалом створення публічного природного простору по вул. Василенка до будинку, зведеного в рамках програми «Муніципальне житло», вздовж русла р. Дьогтянець;
9. Меморіальний парк та зелений коридор вздовж р. Дьогтянець від вул. Василенка до парку Вишенського;
10. Локація з потенціалом створення публічного природного простору на руслі р. Дьогтянчик у дворі багатоквартирних будинків.

- *Малі річки центральної частини міста*

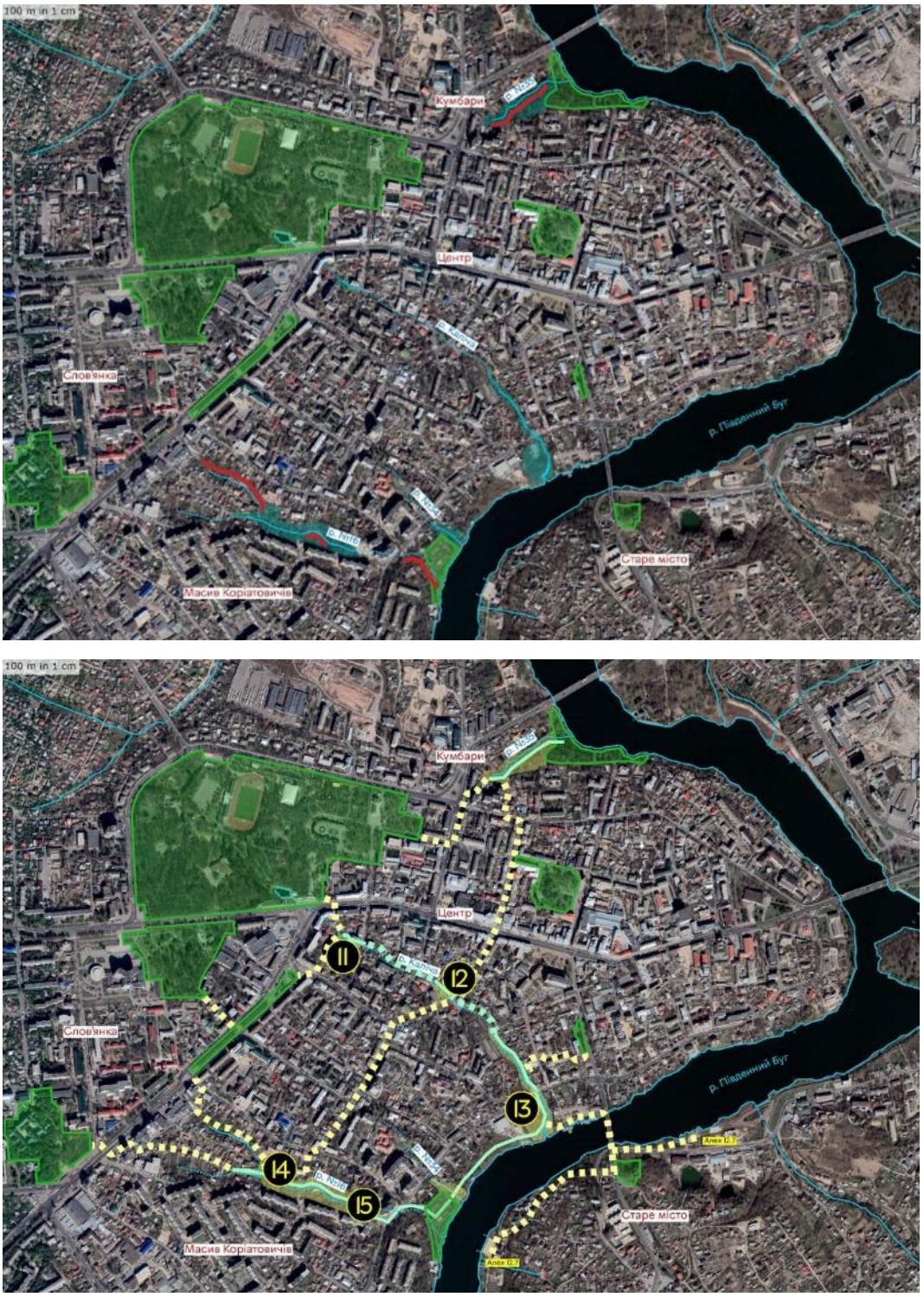

Схеми 4.6 Існуюче забезпечення природними просторами районів та потенційні природні публічні або відкриті простори, зелені коридори, зв'язки за рахунок розвитку малих річок

Номери на схемі:

11. Локація з потенціалом створення публічного природного простору на р. Каліча поблизу вул. Хлібної;
12. Реалізація проєкту «Альтман сквер» з відкриттям русла р. Каліча;
13. Локація з потенціалом створення відкритого природного простору на гирлі р. Каліча;
14. Локація з потенціалом створення відкритого природного простору в долині р. Скельна;
15. Локація з потенціалом створення публічного природного простору на руслі р. Скельна поблизу новобудов на вул. Князів Коріатовичів.

- *Річки Загородня та Чернишка*

Схеми 4.7 Існуюче забезпечення природними просторами районів та потенційні природні публічні або відкриті простори, зелені коридори, зв'язки за рахунок розвитку малих річок

Номери на схемі:

16. Організація пішого проходу вздовж русла р. Чернишка від П'ятничанського парку до парку ім. Миколи Леонтовича;
17. Локація з потенціалом облаштування природного русла р. Чернишка та відкритого природного простору в П'ятничанському парку;
18. Локація з потенціалом створення відкритого природного простору та проходу в долині р. Чернишка;
19. Локація з потенціалом створення публічного природного простору в гирлі р. Чернишка;

20. Облаштування прогулянкового зеленого коридору від гирла р. Загородня до ставка Гуральня;
21. Локація з потенціалом створення відкритого природного простору з акцентом на захист місцевого біорізноманіття в гирлі річки П’ятничанка.

- *Басейн річки Тяжилів*

Схеми 4.8 Існуюче забезпечення природними просторами районів та потенційні природні публічні або відкриті простори, зелені коридори, зв'язки за рахунок розвитку малих річок

Номери на схемі:

22. Локація з потенціалом створення відкритого природного простору в гирлі р. Семенка;
23. Локація з потенціалом створення публічної природної зони на півострові Бригантина вздовж русла р. Тяжилів;
24, 25. Локації з потенціалом створення публічних природних просторів на руслі р. Тяжилів у житловій зоні багатоквартирних будинків;
26. Вільний прохід вздовж русла р. Тяжилів у районі Шевченківських хуторів;
27. Локація з потенціалом створення відкритого природного простору на річці Тяжилів з акцентом на захист місцевого біорізноманіття;
28. Вільний прохід вздовж русла р. Тяжилів;
29. Локація з потенціалом створення публічного природного простору на руслі р. Тяжилів.

- *Басейн річки Вінничка та Паліїв Яр:*

Схеми 4.9 Існуюче забезпечення природними просторами районів та потенційні природні публічні або відкриті простори, зелені коридори, зв'язки за рахунок розвитку малих річок

Номери на схемі:

30. Локація з потенціалом створення публічного природного простору на руслі річки Вінничка біля фабрики «Рошен»;
31. Локація з потенціалом створення публічного природного простору на руслі річки Вінничка;
32. Локація з потенціалом створення відкритого природного простору на річці Вінничка з акцентом на захист місцевого біорізноманіття;
33, 34. Локації з потенціалом створення публічних природних просторів на ставках річки Вінничка;
35. Локація з потенціалом створення публічного природного простору на руслі 43-ї річки;
36. Локація з потенціалом створення публічного природного простору на руслі річки Скакунка;
37, 38. Локації з потенціалом створення публічних природних просторів на р. Казаниха з акцентом на захист місцевого біорізноманіття;
39. Локація з потенціалом створення відкритого природного простору на ставках річки Габрелі з акцентом на захист місцевого біорізноманіття;
40, 41. Локації з потенціалом створення публічних природних просторів у долині р. Паліїв Яр.

- *Малі річки Старого міста*

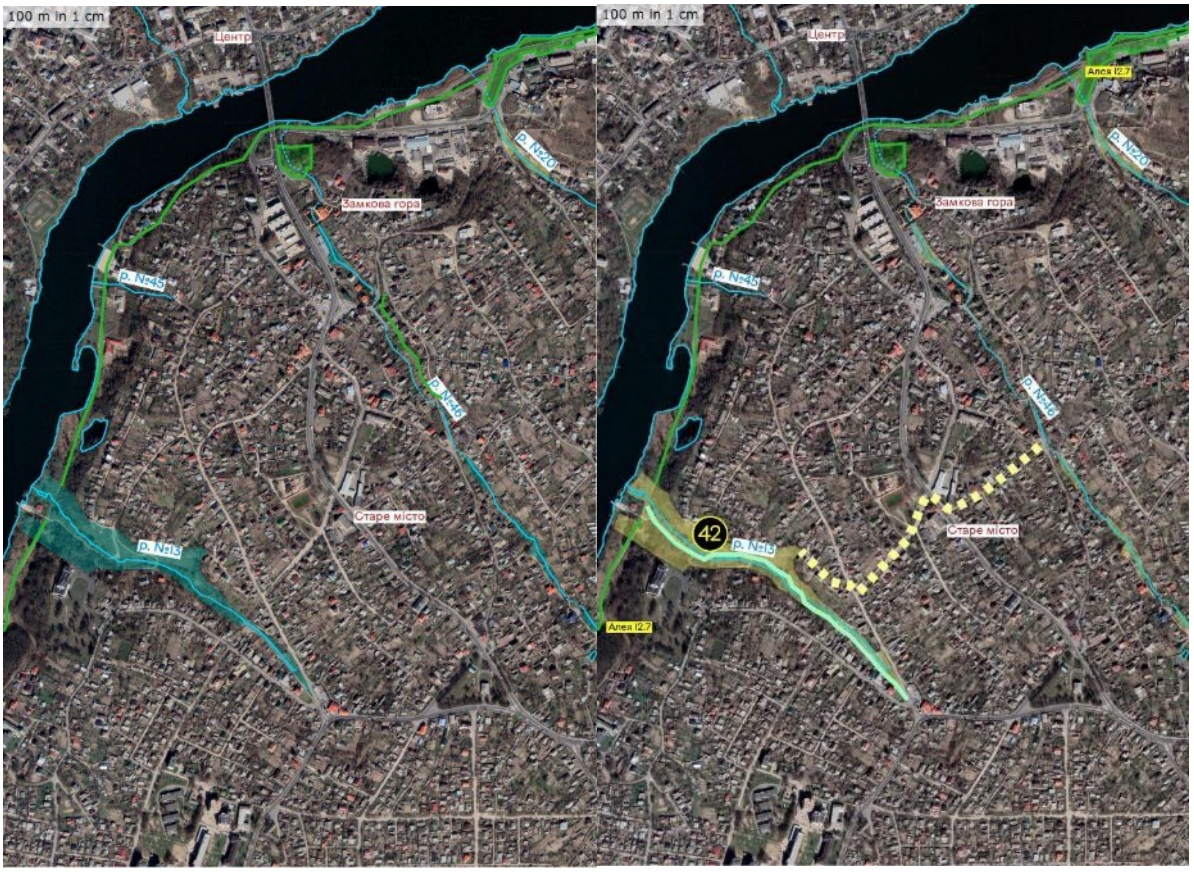

Схеми 4.10 Існуюче забезпечення природними просторами районів та потенційні природні публічні або відкриті простори, зелені коридори, зв'язки за рахунок розвитку малих річок

Номери на схемі:

43. Локація з потенціалом створення відкритого природного простору вздовж русла р. Крутнів Яр, що сполучатиме вул. Синьоводська та р. Південний Буг, а також передбачатиме активну боротьбу з борщівником вздовж русла малої річки.

- *Басейн річки Перемиля*

Схеми 4.11 Існуюче забезпечення природними просторами районів та потенційні природні публічні або відкриті простори, зелені коридори, зв'язки за рахунок розвитку малих річок

Номери на схемі:

44. Локація з потенціалом створення відкритого природного простору з акцентом на захист місцевого біорізноманіття на руслі р. Перемиля;
45. Локація з потенціалом створення публічного природного простору на базі колишнього санаторію ім. Коцюбинського «Територія Sun» на березі р. Перемиля;
46. Локація з потенціалом створення відкритого природного простору в гирлі 49-ї річки;
47. Вільний піший прохід вздовж 49-ї річки від вул. Якова Шепеля до р. Перемиля.

4.4 Рішення та рекомендації

Під час планування територій необхідно забезпечувати можливість майбутньої ренатуралізації, відкриття русел та формування прибережних просторів. Відповідно, при подальшому плануванні та реалізації проєктів, пов'язаних із малими річками міста, слід керуватися такими **рекомендаціями**.

Щодо забезпечення необхідного простору для річки:

- звільняти простори в межах прибережно-захисної смуги від гаражів;

Щодо сталого догляду та облаштування берегів:

- дотримуватись принципу «тихо, мінімально, природно» у високоурбанізованих районах міста, передбачати можливість спокійного відпочинку, споглядання та взаємодії з природою;
- залишати якомога більше ділянок природи не трансформованими людиною;
- мінімальний набір інфраструктури для облаштування просторів на берегах малих річок – водопроникні стежки, елементи доступу до русла (сходи, пандуси), необхідні елементи безпеки (освітлення, відеоспостереження), смітники;
- влаштовувати рішення благоустрою без змін існуючого рельєфу, збереження існуючої рослинності (за винятком інвазійних видів);
- інтегровувати місцеві елементи природи в елементи благоустрою – колоди, повалені дерева, кореневища, пеньки тощо;
- освітлення проєктувати з потужністю, яка дозволить комфортно перебувати в природних просторах вночі представникам місцевої фауни та з кольором від 1800k до 3500k. Розглядати можливість освітлення лише в вечірній час, а не впродовж всієї ночі;

Щодо доступності русла:

- уникати глухих непрохідних зон та забезпечувати наскрізні проходи та доступ до річкових просторів з якомога більшою кількістю входів та виходів;
- створювати безбар'єрний доступ до річки впродовж усієї її протяжності;

Щодо прохідності вздовж русла та відновлення суцільності річкової мережі в просторі:

- облаштовувати безпечні переходи через дороги та залізничні колії для забезпечення безперервності річкових просторів;
- звільняти коридори вздовж русел річок від самовільно огороджених ділянок («самозахоплень»);
- поєднувати коридори та простори на малих річках з існуючими природними

та громадськими просторами;

- поєднувати доступні частини річок між собою альтернативними комфортними шляхами, поки усі конфлікти вздовж водойми не будуть вирішені;

Щодо використання партисипативних практик:

- при плануванні додаткових функцій просторів (культурних, мистецьких, просвітницьких, спортивних тощо), проводити додаткові локальні урбаністичні дослідження за участі мешканців;

Для сталого довготривалого розвитку мереж малих річок Вінниці рекомендуємо провести наступні ***дослідження****:*

- Дослідити можливість та вартість облаштування піших переходів залізниці в районі русел річок Тяжилів і Вінничка.
- Просторове дослідження річки Тяжилів у контексті розвитку районів Замостя, Київської, Шевченківських хуторів, ВПЗ та індустріальних зон між ними. Напрацювання дорожньої карти щодо просторової інтеграції річки та потенційної бази для м'якої мобільності районів.
- Розробити концепцію велошляхів із-за меж міста до Вінниці вздовж русел річок Тяжилів, Вінничка, Вербижівка, Вишня, П'ятничанка, Перемиля для поєднання їх з існуючими міськими велошляхами.

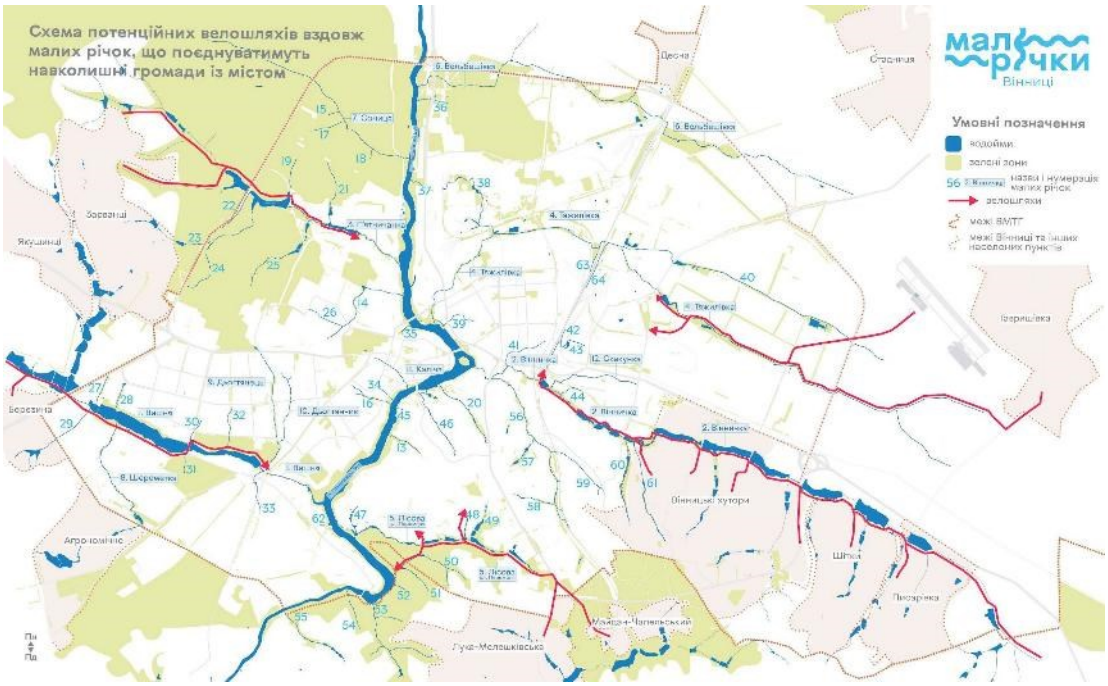

Схема 4.12 Сценарії розвитку велошляхів з-за меж міста до Вінниці вздовж малих річок

5. МІСТО

Для того, щоб напрацювання та рекомендації для сталого поводження з екосистемою малих річок, формування відповідального ставлення людей до них і роботи з простором впроваджувались системно та регулярно, цінності Концепції розвитку малих річок необхідно інтегрувати в систему управління містом.

5.1 Характеристики міського управління в контексті розвитку малих річок

5.1.1 Малі річки у довгострокових стратегічних документах Вінниці

Концепція інтегрованого розвитку м. Вінниці 2030 (КІРМ-2030) та *Стратегія розвитку Вінницької міської територіальної громади до 2030 року (Стратегія 3.0)* – основні документи довгострокового стратегічного планування Вінниці.

КІРМ-2030 визначає просторові та змістовні пріоритети розвитку Вінницької МТГ, а також у своїй структурі має описи візій розвитку міста та визначені цілі й відповідні заходи в кожній галузі. Концепція розвитку малих річок знаходить своє відображення у Візії 3 «Екологічне і зелене місто над річкою Південний Буг, місто сталої мобільності».

Відповідно до Концепції, малі річки та їхні водойми згадуються у багатьох сферах життєдіяльності міста, зокрема:

- *«Охорона навколишнього середовища, озеленення, чиста вода, належне поводження з відходами»*

Ціль 1: поліпшення екологічного та санітарного стану р. Південний Буг і малих річок. Заходи та проєкти: приведення до належного стану приток (р. Тяжилів, р. Вишенька, стр. Безіменний) і проведення благоустрою прибережних захисних смуг р. Південний Буг у межах міста; удосконалення системи моніторингу вод і контролю джерел їх забруднення; розвиток мереж зливової каналізації в місті з влаштуванням очисних споруд.

Ціль 6: збереження та розвиток зелених зон для підтримки екологічного балансу міста.

Заходи та проєкти: розробка програми розвитку та збереження зелених насаджень на території міста, проведення їх повної інвентаризації і паспортизації, визначення ландшафтної системи озеленення міста.

- *«Культура, збереження історичної, матеріальної та нематеріальної спадщини»*

Ціль 1: Модернізація культурної інфраструктури міста.

Заходи та проєкти: ревіталізація паркових зон та створення нових рекреаційних зон.

- *«Охорона здоров'я, фізична культура і спорт»*

Ціль 3: Забезпечення права вінничан на рухову активність, фізичну культуру, спорт. Заходи та проєкти: облаштування спортивної інфраструктури для водних видів спорту уздовж річки Південний Буг; облаштування відкритих басейнів та гірок для дітей та дорослих поблизу міських водойм (ставок в парку Вишенському, Південний Буг); створення сучасного міського простору зі спортивною інфраструктурою навколо ставка і парку Вишенському та/або вздовж Південного Бугу.

- *«Технологічна інфраструктура й енергоефективність»*

Ціль 2: Місто з якісною питною водою.

Ціль 2.1.: Проведення очищення річки Південний Буг. Заходи та проєкти: розробка проєкту очищення річки.

- *«Житло»*

Ціль 4: Благоустрій та інклюзивність житлових будинків і прибудинкових територій. Заходи та проєкти: проведення комплексного благоустрою прибудинкових територій: очищення від тимчасових споруд, озеленення, створення місць для рекреації та відпочинку.

- *«Міське планування, просторовий розвиток, громадські простори»*

Ціль 1: Подолання бар'єроутворювальних елементів із їхньою інтеграцією в суспільний простір.

Ціль 1.1: Інтеграція акваторій р. Південний Буг та інших водойм у структуру міста. Заходи та проєкти: створення буферної зони між річкою та урбанізованим середовищем (реконструкція берегових ліній, облаштування терас, панорам, місць пішохідної та велоактивності). Розробка проєкту природозахисних смуг Південного Бугу та його приток.

Ціль 5: Функціональне ущільнення міського простору.

Ціль 5.3: Розвиток збалансованої мережі просторів для рекреації та дозвілля. Заходи та проєкти: створення мережі природозахисних зон уздовж річок та водойм міста.

Стратегія розвитку Вінницької міської територіальної громади до 2030 року (Стратегія 3.0) є основою для нового Комплексного плану просторового розвитку ВМТГ, галузевих стратегій, програм і планів. Стратегію 3.0 включено в механізм формування комплексу стратегій Вінницького регіону. Концепція реінтеграції малих річок відповідає рамкам стратегічного пріоритету №5 «Доступне, безпечне та екологічно чисте середовище», метою якого є формування зелених коридорів, блакитної інфраструктури, компактних і доступних просторів та територіальна інтеграція в межах «великої Вінниці». Тематичний напрям малих річок реалізується, зокрема, в таких цілях:

- Ціль 5.1 «Зелене місто», куди входять заходи з формування екологічної мережі/мережі блакитно-зеленої інфраструктури, а також безпосереднє розширення мережі рекреаційних зон та дитячих майданчиків;

- Ціль 5.2 «Поліпшений екологічний стан Південного Бугу, малих річок та інших водойм»;

- Ціль 5.4 «Трансформація простору», що включає заходи зі збільшення комфортних та цілісних публічних просторів як точок взаємодії громади та створення доступних просторів біля водойм міста.

Вінницька міська територіальна громада проголосила *Зелений курс Вінниці* як стратегічний напрям розвитку та основу для розробки і впровадження усіх політик, розвитку інфраструктури та залучення інвестицій. Для практичної імплементації Зеленого курсу Вінниці прийнята Дорожня карта заходів, що визначає конкретні завдання, відповідальних виконавців та терміни реалізації на період до 2030 року. Серед заходів Дорожньої карти важливим для Концепції розвитку малих річок є *«Розробка та затвердження Концепції розвитку блакитно-зеленої інфраструктури на основі річкової мережі міста»*.

5.1.2 Перелік структурних підрозділів Вінницької міської ради, що мають дотичний до малих річок функціонал

Багатосекторальність теми блакитної інфраструктури міста вимагає комплексної роботи та взаємодії великої кількості фахівців для якісного планування та реалізації проєктів. Нижче наведено перелік департаментів Вінницької міської ради, діяльність яких є важливою для реалізації Концепції розвитку малих річок Вінниці.

- Департамент архітектурно-будівельного контролю – контроль за дотриманням вимог щодо поводження з малими річками у проєктах будівництва на території міста.

- Департамент архітектури та містобудування – розвиток та контроль проєктів розбудови міста, враховуючи принципи поводження з малими річками.

- Департамент земельних ресурсів – врегулювання питань, пов'язаних з ПЗС та привласненням територій річок.

- Департамент транспорту та міської мобільності – розвиток компоненту м'якої мобільності, врегулювання питань з гаражною інфраструктурою, а також врегулювання питань із КП «Вінницька спеціалізована монтажноексплуатаційна дільниця з організації дорожнього руху».

- Департамент житлового господарства – догляд та благоустрій малих річок на прибудинкових територіях багатоквартирних будинків.

- Департамент капітального будівництва – процес будівництва на території Вінницької МТГ, що може бути в рамках розвитку малих річок або об'єктів поруч.

- Департамент комунального господарства та благоустрою – створення благоустрою, догляд малих річок та зелених насаджень, координація роботи профільних комунальних підприємств «Вінницьке шляхове управління», «Вінницязеленбуд», «ЕкоВін».

- Департамент міського господарства – організація міських мереж, зокрема тих, що розташовані в межах ПЗС малих річок.

- Департамент економіки та інвестицій – реалізація міських програм з охорони навколишнього природного середовища, розвитку аграрного сектору та продовольчої безпеки, «Муніципальне житло ВМТГ».

- Департамент інформаційних технологій – забезпечення відеоспостереження на небезпечних ділянках малих річок.

- Департамент культури – координація роботи комунальних підприємств «Дирекція парків та дозвілля територіальної громади» та «Музей Вінниці», потенційна реалізація культурних заходів, пов'язаних тематично та територіально з малими річками міста.

- *Комунальне підприємство «Агенція просторового розвитку» – реалізація проєкту* «Алея 12,7», що має у своєму проєктному периметрі гирла

щонайменше 10 малих річок міста.

- Департамент маркетингу міста та туризму – напрацювання туристичних шляхів та екскурсій із використанням коридориів та просторів малих річок міста, участь у розробці просторової навігації.

Враховуючи важливість просвітництва населення міста, нижче наведено низку структурних підрозділів, які, працюючи з різними цільовими аудиторіями, мають функціонал для проведення інформаційних кампаній та заходів, дотичних до малих річок Вінниці:

- Департамент у справах засобів масової інформації та зв'язків з громадськістю;
- Відділ молодіжної політики;
- Департамент освіти;
- Комітет по фізичній культурі та спорту;
- Департамент охорони здоров'я;
- Департамент соціальної політики;
- Відділ по розвитку об'єднань співвласників багатоквартирних будинків;
- Депутати Вінницької міської ради;
- Асоціація органів самоорганізації населення;
- Голови ОТГ.

5.1.3 Перелік міських цільових програм, які передбачають/потенційно передбачатимуть дотичні до малих річок заходи

- Програми охорони навколишнього природного середовища Вінницької міської територіальної громади на 2021-2028 роки;

- Програма розвитку та утримання житлово-комунального господарства Вінницької міської об'єднаної територіальної громади на 2025-2030 роки;

- Програма інформатизації та цифрової трансформації на 2024-2026 роки;

- Програма використання соціальної реклами для інформування громадськості та профілактики негативних явищ у суспільстві на 2021-2028 роки;

- Програма розвитку туризму та промоції Вінницької міської територіальної громади на 2024-2026 роки;

- Програма розвитку фізичної культури та спорту у Вінницькій міській територіальній громаді на 2024-2028 роки;

- Програма підвищення ефективності роботи органів місцевого самоврядування і комунальних підприємств Вінницької міської територіальної громади на 2021-2028 роки;

- Програма «Муніципальне житло Вінницької міської територіальної громади» в новій редакції;

- Програма розвитку велосипедного руху у Вінницькій міській територіальній громаді на 2024-2026 роки;

- Програма «Місто молодих» на 2024-2026 роки;

- Програма «Громада відкритих можливостей для людей похилого віку Вінницької міської територіальної громади на 2021-2026 роки»;

- Комплексна програма національно-патріотичного виховання дітей та молоді Вінницької міської територіальної громади на 2021-2026 роки;

- Програма реалізації стратегії просторового розвитку Вінницької міської територіальної громади на 2022-2028 роки;

- Програма розвитку культури і мистецтва Вінницької міської територіальної громади на 2026-2028 роки;

- Програма розроблення містобудівної та іншої документації загальноміського перспективного значення на 2023-2028 роки;

- Програма розвитку аграрного сектору та забезпечення продовольчої безпеки Вінницької міської територіальної громади на 2026-2028 роки;

- Програма «На варті міського порядку» на території Вінницької міської територіальної громади на 2023-2027 роки;

- Програма «Здоров`я вінничан на 2026-2028 роки»;

- Програма розвитку освіти Вінницької міської територіальної громади на 2025-2027 роки.

5.1.4 Документи, при розробці яких мають бути враховані малі річки та підходи, зафіксовані Концепцією

- Комплексний план просторового розвитку ВМТГ
- Концепції розвитку територій;

- Генеральний план міста;
- Стратегії розвитку міста та громади;
- План зонування населеного пункту;
- Детальні плани територій;
- Правила благоустрою території;
- Продовження/оновлення дотичних міських програм, зокрема, вказаних у розділі (5.1.3);
- Технічні умови та обмеження .

5.2 Конфлікти міського управління малими річками

- Відсутність комплексного бачення

Основною загрозою системи міського управління в контексті малих річок є відсутність зафіксованого комплексного бачення розвитку даних територій. Таким чином, окремі структурні підрозділи муніципалітету та зовнішні залучені гравці виконують точкові втручання та зміни, які суперечать одні одним та сталому розвитку міста.

- Відсутність регулярної внутрішньої та зовнішньої комунікації

Оскільки відсутні стратегічні напрями розвитку та проєкти щодо малих річок, то операційні задачі і рішення здійснюються без необхідної взаємодії між різними гравцями.

- Відсутність системи моніторингу якості води

Наразі відбуваються лабораторні заміри та моніторинг якості води Південного Бугу, проте проби з жодної малої річки не входять до аналізу. КП «Муніципальна варта» регулярно здійснює обстеження прилеглих до малих річок домогосподарств на предмет незаконних скидів у водойми, однак поліпшення якості води ніхто не відстежує та не фіксує.

- Відсутність затвердженого реєстру малих річок Вінниці з винесеними ПЗС в натуру

Юридично зафіксована річкова мережа міста наразі не включає повний перелік малих річок. Існує необхідність інвентаризації та ініціації всіх описаних Концепцією водних об’єктів з визначенням нормативної, проєктної та винесеної в натуру ПЗС.

5.3 Потенціал для покращення міського управління малими річками

Даний інструмент – Концепція розвитку малих річок Вінниці до 2035 року – є дороговказом, що фіксує принципи, підходи, рекомендації та проєкти на малих річках для усіх причетних сторін – органів місцевого самоврядування, інвесторів, виконавців проєктів, підрядників, підприємців, громадянського суспільства, науковців, мешканців міста.

Для того, щоб даний документ вплинув на існуючі процеси та запровадження нових, необхідно запровадити регулярний інструмент комунікації між усіма задіяними особами з питань розвитку малих річок.

- Створення Дорадчого органу з питань розвитку малих річок міста дозволить перевіряти інфраструктурні проєкти в межах ПЗС на відповідність до цінностей Концепції та унеможливлювати дії, що призводять до зникнення річок.

- Важливим напрямком також є зміцнення взаємодії влади і громади та використання інструментів партисипації ід час планування та реалізації проєктів на просторах малих річок. Створення локальних ініціативних груп мешканців на окремих річках допоможе сформувати спільне бачення спільних територій та спланувати дії громади щодо покращення стану водойм біля їх помешкань. Дані ініціативні групи можуть створюватись та діяти за участі ОСББ, управлінських компаній, депутатів ВМР, асоціації органів місцевого самоврядування тощо.

- Залучення вищих навчальних закладів та науковців у сфері екології, гідрології, клімату, соціології та урбаністики до досліджень та міських проєктів є цінним компонентом для розвитку напрямку малих річок.

- Залучення до обміну досвідом колег-фахівців з інших міст та країн, які мають успішні проєкти в даному напрямку, підсилить обізнаність місцевих фахівців, що пов’язані з малими річками.

Для визначення ефективності Концепції як інструменту покращення міського управління малими річками, запропоновано наступні *індикатори*:

- кількість кілометрів прохідності;
- кількість зафіксованих правопорушень, кількість приписів;
- кількість користувачів, підключених до централізованого каналізування;
- кількість кілометрів вільноплинних річок;
- кількість звернень громадян щодо покращення стану малих річок;
- показники щорічних замірів лабораторних досліджень на малих річках;
- кількість проєктів з річкою на поверхні та наскрізною прохідністю;

- кількість заходів на малих річках;
- кількість проведених досліджень;

5.4 Рекомендації щодо міського управління малими річками

Для якісного управління малими річками та дотичними просторами рекомендується застосовувати поняття *«зони впливу»* на водойму.

У даній Концепції під *зоною впливу* розуміється територія в межах 100 м з кожного боку русла річок Вишня, Тяжилів, Вінничка та в межах 50 м з кожного боку всіх інших малих річок. Зона впливу є орієнтиром для структурних підрозділів міської ради, що вказує на необхідність врахування рекомендацій даного документа при виконанні службових повноважень. Головним механізмом такого врахування виступає внутрішній фільтр проєктних рішень. Цей фільтр застосовується, зокрема: при розробці, видачі та затвердженні містобудівних умов та обмежень, будівельних паспортів, планів благоустрою, детальних планів територій, паспортів прив'язки тимчасових споруд, технічних умов та обмежень виконання робіт з благоустрою, при укладенні договорів про оренду земельних ділянок, договорів про встановлення земельних сервітутів, інвестиційних угод та договорів про оренду земельних ділянок під тимчасові господарські споруди (гаражі).

При подальшому плануванні та реалізації проєктів, дотичних до малих річок міста, важливо враховувати дані **рекомендації**:

- Розробити дорожню карту заходів для реалізації Концепції розвитку малих річок Вінниці;
- Створити реєстр малих річок Вінниці;
- Враховувати заходи Концепції в цільових програмах міської ради;
- Враховувати Концепцію в Генеральному плані та Комплексному плані просторового розвитку ВМТГ;
- Забезпечувати прозору комунікацію всіх задіяних структурних підрозділів при прийнятті рішень та/або роботі з ділянками на малих річках або на їх берегах в межах зон впливу на малі річки (50-100 метрів від русла річок);
- Створити дорадчий орган з питань розвитку малих річок Вінниці;
- Передбачити запропоновані Концепцією проєкти та дослідження у чинних та майбутніх міських програмах;
- Розпочати процес нанесення ПЗС в містобудівній документації;
- Розробити та впровадити систему моніторингу якості води на малих річках міста;
- Залучати мешканців міста до процесу планування, прийняття рішень та

реалізації проєктів щодо малих річок Вінниці;

- Вивчати успішні практики та влаштовувати обміни досвідом з колегами з інших міст та країн.

Наступними рекомендованими концептуальними кроками для міста є:

- Концепція розвитку ставків;
- Концепція пішохідності міста;
- Зелений каркас міста.

5.5 Принципи сталого управління малими річками

На відміну від лінійної «дорожньої карти», архітектура впровадження Концепції ґрунтується на поетапній адаптивній реалізації та сталих принципах управління. Це забезпечує гнучкість управління, дозволяючи реагувати на зміни фінансових, просторових і безпекових умов, водночас зберігаючи стратегічний курс розвитку блакитно-зеленої інфраструктури громади до 2035 року.

Реалізація Концепції передбачає чотири послідовні етапи:

1. Фіксація та невідкладний захист
2. Інтеграція в містобудівну документацію громади
3. Реалізація пілотних проєктів ренатуралізації
4. Масштабування екологічного каркасу на всю територію громади

Стале управління малими річками у місті базується на таких основних **принципах:**

1. ***Принцип збереження природних функцій та пріоритету русла («Спочатку річка — потім проєкт»)***

Мала річка розглядається як жива екосистема, а не як елемент інженерної інфраструктури або залишкова територія. Відкрите та природне русло є абсолютним пріоритетом. Під час планування територій просторове рішення має формуватися не шляхом пристосування річки до забудови, а шляхом пристосування проєкту до річки.

2. ***Принцип «не погіршувати» в управлінських та проєктних рішеннях***

Не допускати жодних рішень, що можуть призвести до погіршення екологічного, гідрологічного або біологічного стану річки. Виконавчі органи під час підготовки та погодження документації мають виходити з презумпції заборони закриття відкритих русел, їх засипання чи звуження, а також недопущення збільшення частки суцільних водонепроникних покриттів у прибережній зоні.

3. Принцип ренатуралізації та просторового резервування

Усі містобудівні, інфраструктурні та благоустроєві рішення мають враховувати та зберігати (або покращувати) можливість майбутнього відновлення природних процесів, відкриття закритих ділянок русел, ренатуралізації берегів і формування прибережних просторів та водно-болотних територій.

4. Принцип збереження біорізноманіття та мінімального втручання

Малі річки розглядаються як осередки біорізноманіття та екологічні коридори. Будь-яке втручання у русло, береги та природний рельєф має бути мінімально необхідним, з обов'язковим урахуванням впливу на флору, фауну та екологічну зв'язність територій.

5. Принцип природоорієнтованих рішень та збереження водного циклу

Перевага надається рішенням (NBS – N ature-based Solutions), що використовують природні механізми регулювання стоку, укріплення берегів та підтримки екосистем. Дощова та тала вода повинна максимально затримуватись, очищуватись та інфільтруватись у ґрунт безпосередньо в межах водозбору для підтримання природного живлення річок.

6. Принцип обов'язкового очищення поверхневого стоку

Під час реконструкції та капітального ремонту вулиць, площ, громадських просторів, інженерних мереж та будь-яких територій у басейнах малих річок є обов'язковим опрацювання та влаштування систем попереднього очищення поверхневого стоку перед його потраплянням до русел річок.

7. Принцип блакитно-зеленої мережі та просторової безперервності

Малі річки є базовою екологічною віссю та невіддільною складовою єдиної блакитно-зеленої інфраструктури громади. Під час планування та розвитку територій забезпечується максимально можлива безперервність цих природних коридорів.

8. Принцип інтеграції у міський простір та кліматичної адаптації

Малі річки системно враховуються під час планування громадських просторів, рекреаційних зон, сталої мобільності (пішохідний та велосипедний рух) та розвитку територій. Вони розглядаються як природні елементи адаптації громади до кліматичних змін, які сприяють зменшенню ефекту теплового острова (спеки), мінімізації наслідків посух та підтоплень під час інтенсивних опадів.

9. Принцип людиноцентричності та балансу співіснування

Малі річки є стратегічним ресурсом для фізичного та ментального здоров'я, добробуту та якості життя мешканців. Використання прирічкових територій має забезпечувати справедливий баланс між рекреаційними потребами людей та потребами збереження природних екосистем.

10. Принцип публічної цінності та доступності річкового простору

Забезпечується безпечний, інклюзивний та рівний доступ мешканців до річок без порушення природних процесів. Річки є публічним надбанням: рішення, які фізично або візуально відсікають річку від міського середовища, ізолюють її у внутрішніх дворах приватних забудов, технічних зонах або закритих територіях, є небажаними та шкідливими для громади.

11. Принцип локальної ідентичності та екологічної просвіти

Малі річки є частиною унікальної природної, культурної та історичної спадщини Вінниці, що формує ідентичність окремих мікрорайонів. Вони мають використовуватись як відкритий простір для екологічної освіти, наукових досліджень школярів та студентів, формування відповідального ставлення до довкілля.

12. Принцип співучасті (партисипації)

Мешканці, громадські організації, локальні спільноти, бізнес та освітні установи є суб'єктами змін та обов'язково залучаються до формування бачення, проєктування та реалізації заходів з розвитку малих річок.

13. Принцип презумпції збереження та обережності до уточнення меж

У разі недостатності точних даних про юридичний статус, межі, екологічний стан або історичну цінність водотоку, безумовна перевага надається його збереженню. До завершення GIS-фіксації, паспортизації та винесення прибережних захисних смуг у натуру будь-які рішення, що можуть спричинити втрату річки чи блокування її ренатуралізації, не допускаються без додаткового комплексного фахового обґрунтування.

14. Принцип інтегрованого управління та «внутрішнього фільтра» проєктів

Малі річки є наскрізним об'єктом міської політики. Для всіх програм, концепцій, технічних завдань, детальних планів територій (ДПТ), схем благоустрою та інженерних мереж у зоні впливу малих річок запроваджується обов'язкова процедура попередньої перевірки (внутрішнього фільтра) на відповідність положенням цієї Концепції.

15. Принцип знань, доказовості та інвентаризації

Управлінські та проєктні рішення базуються виключно на даних системного моніторингу, наукових дослідженнях та картографуванні. Малі річки підлягають обов'язковій цифровій фіксації, паспортизації та відображенню у відкритих геоінформаційних системах (GIS) громади.

16. Принцип міжвідомчої координації та довгостроковості

Усі рішення щодо малих річок ухвалюються за умови міжструктурної координації із залученням екологів, архітекторів, землевпорядників, транспортників та комунальних підприємств міста. Кожне рішення оцінюється з погляду його екологічних та фінансових наслідків для громади в довгостроковій перспективі (горизонт 10–15 років).

Підсумки Концепції розвитку малих річок Вінниці

Малі річки Вінниці - це екологічний, соціальний та просторовий комплексний проєкт. Тому кожен крок в роботі з малими річками має відповідати таким цінностям:

- збереження та відновлення навколишнього *природного середовища*;
- соціальне та фізичне *благополуччя людей*;
- якісний *міський простір.*

Рекомендації щодо догляду, трансформації, відновлення та облаштування міської мережі малих річок:

- Регулярно обстежувати і перевіряти домогосподарства та суб'єкти господарювання поблизу малих річок на предмет скидів відходів;

- Сприяти підключенню домогосподарств поблизу малих річок до централізованого водовідведення;

- Проводити регулярні заходи з прибирання русел та берегів річок від твердих побутових та будівельних відходів;

- Забезпечити моніторинг якості води в малих річках;

- Розпочати процес винесення ПЗС у натуру;

- При плануванні та реалізації проєктів поблизу малих річок, що передбачають транспортну інфраструктуру, забезпечувати фільтрування дощової води перед її потраплянням у водойму. Рекомендовано використовувати природний дренаж (дощові сади, біоплато тощо): водопроникне мощення, різні шари природних матеріалів, спеціальні види рослин;

- Не створювати штучних корсетів для водойм – лотків, підземних колекторів, бетонних русел та берегів;

- Плануючи та реалізуючи проєкти в зоні малих річок, русла яких наразі закриті під землею або в бетонних лотках, передбачати повернення русла до природного стану;

- При необхідності берегоукріплення використовувати природні методи. Для укріплення берега слід висаджувати вздовж берегової лінії дерева та кущі, стійкі до затоплення та з потужною розгалуженою кореневою системою, оскільки це найбільш екологічний і естетичний спосіб. Укріплення берегів

бетоном не є сталим рішенням;

- Сприяти вільній течії річок, нейтралізовувати перешкоди та не врегульовувати русло, створюючи штучні перешкоди течії, ставки, копанки та водосховища;

- Не осушувати вологі та болотні місцевості;

- У межах ПЗС річок у місті зберігати натуральний рельєф, природний покрив берегів та місцеву рослинність;

- Зберігати місцеві природні біотопи. При нових проєктах на берегах малих річок – підсаджувати нові рослини у разі «оголення» поверхонь (після зняття бетону, видалення інвазивів або будівельних робіт, які пошкодили природний рослинний покрив);

- Залишати старі дерев'яні колоди в межах ПЗС та обмежити косіння різнотрав'я для розвитку місцевого біорізноманіття;

- Проводити регулярні заходи щодо боротьби з інвазійними видами рослин на берегах річок;

- Встановлювати навігаційні вказівники поблизу малих річок міста;

- Звільняти простори в межах прибережно-захисної смуги від гаражів;

- Дотримуватись принципу «тихо, мінімально, природно» у високоурбанізованих районах міста, передбачати можливість спокійного відпочинку, споглядання та взаємодії з природою;

- Залишати якомога більше ділянок природи не трансформованими людиною;

- Забезпечувати у природних публічних просторах на малих річках мінімальний набір інфраструктури для облаштування – водопроникні стежки, елементи доступу до русла (сходи, пандуси), необхідні елементи безпеки (освітлення, відеоспостереження), смітники;

- Влаштовувати рішення благоустрою без змін існуючого рельєфу та зі збереженням існуючої рослинності (за винятком інвазійних видів);

- Інтегровувати місцеві елементи природи в елементи благоустрою – колоди, повалені дерева, кореневища, пеньки;

- Освітлення проєктувати з потужністю, яка дозволить комфортно перебувати

в природних просторах вночі представникам місцевої фауни та з кольором від 1800k до 3500k. Розглядати можливість освітлення лише в вечірній час, а не впродовж усієї ночі;

- Ліквідовувати глухі непрохідні зони та забезпечувати наскрізні проходи та доступ до річкових просторів з якомога більшою кількістю входів та виходів;

- Створювати безбар'єрний доступ до річки впродовж усієї її протяжності;

- Облаштовувати безпечні переходи через дороги та залізничні колії для забезпечення безперервності річкових просторів;

- Звільняти коридори вздовж русел річок від самовільно огороджених ділянок («самозахоплень»);

- Поєднувати коридори та простори на малих річках з існуючими природними та громадськими просторами;

- Поєднувати доступні частини річок між собою альтернативними комфортними шляхами до повного усунення конфліктів уздовж водойми;

- При плануванні додаткових функцій просторів (культурних, мистецьких, просвітницьких, спортивних тощо) проводити додаткові локальні урбаністичні дослідження за участі мешканців.

Для сталого довготривалого розвитку мережі малих річок Вінниці рекомендується провести наступні дослідження:

- *Дослідження вказаних у схемі 2.5 ділянок на предмет заповідності та природоохоронності;*

- *Проведення досліджень та напрацювання рекомендацій для збереження водного режиму та місцевого біорізноманіття при забудові території 10-го мікрорайону;*

- *Техніко-економічне обґрунтування щодо повного розрегулювання русла річки Перемиля як пілотного проєкту вільноплинної річки в межах міста;*

- *Дослідження щодо доцільності та екологічності встановлення міні ГЕС на малих річках міста;*

- *Вивчення методів боротьби з існуючими у Вінниці інвазійними видами рослин;*

- *Дослідження використання сталих підходів озеленення для забезпечення*

укріплення берегів та очистки води;

- *Техніко-економічне обґрунтування щодо нейтралізації негативного впливу території колишнього Хімзаводу на русло р. Тяжилів та ґрунти в межах ПЗС;*

- *Дослідження впливу аграрної діяльності в межах приєднаних громад на стан річок Вінничка, Тяжилів, Вербижівка;*

- *Антропологічне дослідження явища гаражної культури в межах міста та рекомендації щодо пошуку компромісних рішень в контексті розвитку малих річок;*

- *Історичне дослідження малих річок Вінниці, їх назв та значення для міста*[4]*;*

- *Дослідити можливість та вартість облаштування піших переходів через залізницю в районі русел річок Тяжилів і Вінничка;*

- *Просторове дослідження річки Тяжилів у контексті розвитку районів Замостя, Київської, Шевченківських хуторів, ВПЗ та індустріальних зон між ними, напрацювання дорожньої мапи щодо інтеграції річки та формування потенційної бази для м'якої мобільності районів;*

- *Розробити концепцію велошляхів із-за меж міста до Вінниці вздовж русел річок Тяжилів, Вінничка, Вербижівка, Вишня, П'ятничанка, Перемиля та поєднання їх з існуючими міськими велошляхами;*

Рекомендовані заходи щодо інформування та залучення мешканців до розвитку малих річок Вінниці:

- *Присвоювати назви усім малим річкам міста;*

- *Здійснювати інформаційну кампанію про цінність малих річок та методи поліпшення їх стану;*

- *Інформаційно інтегрувати теми малих річок у різні сфери міського життя;*

- *Сприяти позитивній активності мешканців на малих річках;*

- *Створювати тематичні освітні програми для школярів;*

[4] Рішенням Вінницької міської ради від Від 22.08.2025 № 3049 «Про найменування малих річок на території міста Вінниці, найменування поіменованих об'єктів за межами населених пунктів Вінницької міської територіальної громади, поділ вулиці в селі Щітки» було присвоєно назви 34 малим річкам

- *Залучати вищі навчальні заклади до досліджень, створення наукових робіт та реалізації студентських ініціатив на малих річках;*

- *Залучати підприємців до активностей та реалізації просторових проєктів на малих річках;*

- *Здійснювати роз'яснювальну роботу з порушниками щодо негативного впливу на стан малих річок;*

- *Розпочати процес створення ініціативних груп щодо розвитку окремих малих річок або частин русла водойм.*

Рекомендовані заходи щодо покращення підходів муніципального управління малими річками Вінниці:

- *Розробити дорожню карту заходів для реалізації Концепції розвитку малих річок Вінниці;*

- *Створити реєстр малих річок Вінниці;*

- *Враховувати заходи Концепції в цільових програмах міської ради;*

- *Враховувати Концепцію в Генеральному плані міста та Комплексному плані просторового розвитку ВМТГ;*

- *Забезпечувати прозору комунікацію між усіма задіяними структурними підрозділами при прийнятті рішень та роботі з ділянками на малих річках або на їхніх берегах в межах зон впливу на малі річки (50-100 метрів від русла річок);*

- *Органам місцевого самоврядування враховувати рекомендації, заходи та проєкти Концепції при виконанні повноважень;*

- *Створити дорадчий орган з питань розвитку малих річок Вінниці;*

- *Передбачити запропоновані Концепцією проєкти та дослідження у чинних та майбутніх міських програмах;*

- *Розпочати процес нанесення ПЗС в містобудівній документації;*

- *Розробити та впровадити систему моніторингу якості води на малих річках міста;*

- *Залучати мешканців міста до процесу планування, прийняття рішень та*

реалізації проєктів щодо малих річок Вінниці;

- *Вивчати успішні практики та влаштовувати обміни досвідом з колегами з інших міст та країн.*

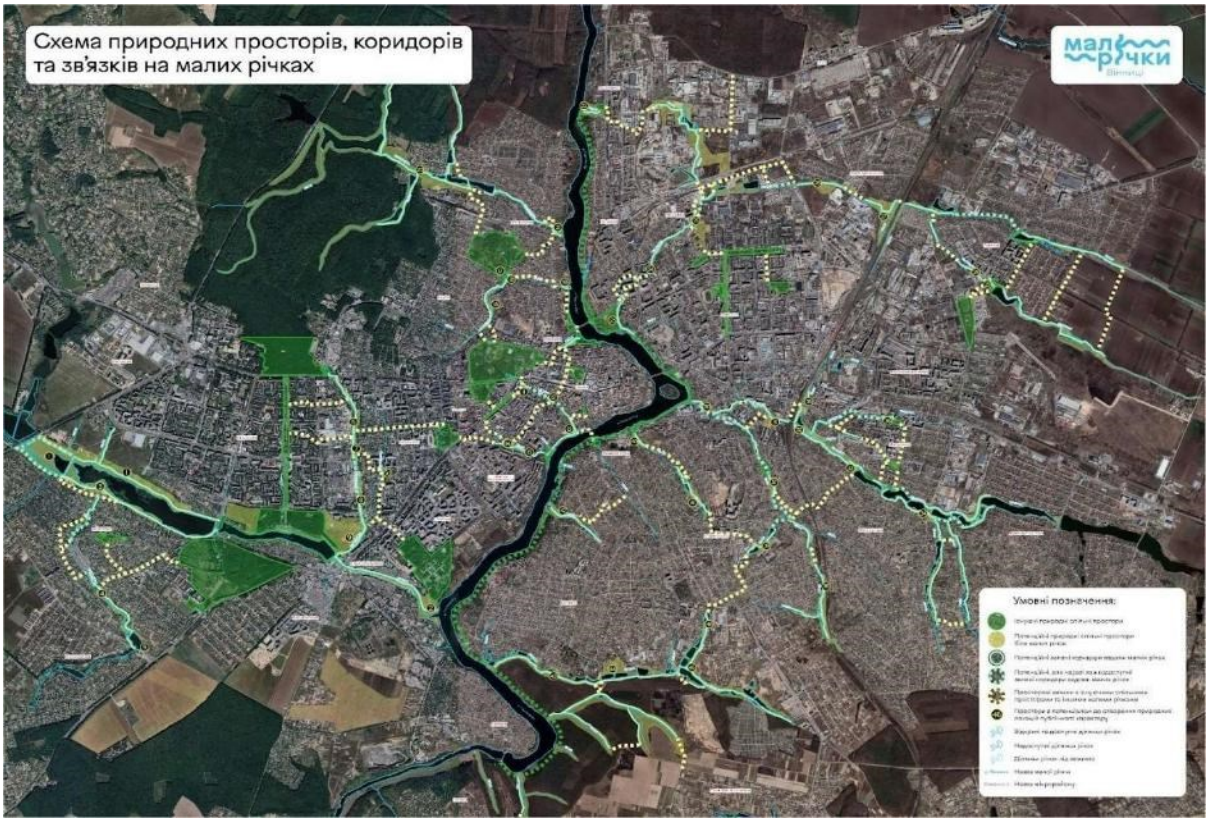

Пропозиції міських просторів на берегах малих річок Вінниці:

1. Водно-болотний парк на ставках річки Вишня;
2. Локація з потенціалом створення публічного природного простору на гирлі р. Вишня з акцентом на захист місцевого біорізноманіття;
3. Локація з потенціалом створення природного публічного простору в гирлі річки Шереметка;

4, 5. Локації з потенціалом створення публічних та відкритих природних просторів на руслі річки Шереметка та сполучний зелений коридор між ними;

6. Лука з акцентом на захист місцевого біорізноманіття на р. Дьогтянець – «Дьогтянецька лука»;
7. Пілотна ділянка публічного природного простору на малій річці Дьогтянець – «Дьогтянецька балка»;
8. Локація з потенціалом створення публічного природного простору по вул. Василенка до будинку, зведеного в рамках програми «Муніципальне житло», вздовж русла р. Дьогтянець;
9. Меморіальний парк та зелений коридор вздовж р. Дьогтянець від вул. Василенка до парку Вишенського;
10. Локація з потенціалом створення публічного природного простору на руслі р. Дьогтянчик у дворі багатоквартирних будинків;
11. Локація з потенціалом створення публічного природного простору на р. Каліча поблизу вул. Хлібної;
12. Реалізація проєкту «Альтман сквер» з відкриттям русла р. Каліча;
13. Локація з потенціалом створення відкритого природного простору на гирлі р. Каліча;
14. Локація з потенціалом створення відкритого природного простору в долині р. Скельна;
15. Локація з потенціалом створення публічного природного простору на руслі р. Скельна поблизу новобудов на вул. Князів Коріатовичів;
16. Організація пішого проходу вздовж русла р. Чернишка від П’ятничанського парку до парку ім. Миколи Леонтовича;
17. Локація з потенціалом облаштування природного русла р. Чернишка та відкритого природного простору в П’ятничанському парку;
18. Локація з потенціалом створення відкритого природного простору та проходу в долині р. Чернишка;
19. Локація з потенціалом створення публічного природного простору в гирлі р. Чернишка;
20. Облаштування прогулянкового зеленого коридору від гирла р. Загородня до ставка Гуральня;
21. Локація з потенціалом створення відкритого природного простору з акцентом на захист місцевого біорізноманіття в гирлі річки П’ятничанка;
22. Локація з потенціалом створення відкритого природного простору в гирлі р. Семенка;
23. Локація з потенціалом створення публічної природної зони на

півострові Бригантина вздовж русла р. Тяжилів;

24, 25. Локації з потенціалом створення публічних природних просторів на руслі р. Тяжилів у житловій зоні багатоквартирних будинків;

26. Вільний прохід уздовж русла р. Тяжилів у районі Шевченківських хуторів;

27. Локація з потенціалом створення відкритого природного простору на річці Тяжилів з акцентом на захист місцевого біорізноманіття;

28. Вільний прохід вздовж русла р. Тяжилів;

29. Локація з потенціалом створення публічного природного простору на руслі р. Тяжилів;

30. Локація з потенціалом створення публічного природного простору на руслі річки Вінничка біля фабрики «Рошен»;

31. Локація з потенціалом створення публічного природного простор на руслі річки Вінничка;

32. Локація з потенціалом створення відкритого природного простору на річці Вінничка з акцентом на захист місцевого біорізноманіття;

33, 34. Локації з потенціалом створення публічних природних просторів на ставках річки Вінничка;

35. Локація з потенціалом створеня публічного природного простору на руслі 43-ї річки;

36. Локація з потенціалом створення публічного природного простору на руслі річки Скакунка;

37, 38. Локації з потенціалом створення публічних природних просторів на р. Казаниха з акцентом на захист місцевого біорізноманіття;

39. Локація з потенціалом створення відкритого природного простору на ставках річки Габрелі з акцентом на захист місцевого біорізноманіття;

40, 41. Локації з потенціалом створення публічних природних просторів у долині р. Паліїв Яр;

42. Локація з потенціалом створення відкритого природного простору вздовж русла р. Крутнів Яр, що сполучатиме вул. Синьоводська та р. Південний Буг, а також передбачатиме активну боротьбу з борщівником уздовж русла малої річки;

43. Локація з потенціалом створення відкритого природного простору з акцентом на захист місцевого біорізноманіття на руслі р. Перемиля;

44. Локація з потенціалом створення публічного природного простору на базі колишнього санаторію ім. Коцюбинського «Територія Sun» на березі р. Перемиля;

45. Локація з потенціалом створення відкритого природного простору в гирлі 49-ї річки;

46. Вільний піший прохід уздовж 49-ї річки від вул. Якова Шепеля до р. Перемиля.

Додаток 1

Перелік всіх малих річок
Вінницької міської територіальної громади

Примітка: розташування деяких річок наведене орієнтовно. Для частини річок точне визначення витоків було ускладнене через обмеженість даних або пересихання.

№ річки	Назва	Довжина в межах міста, м	Довжина в межах громади, м	Координати витоку річки		Координати гирла річки	
				Довгота	Широта	Довгота	Широта
1	Вишня	5696	5996	28,216	49,301	28,446	49,208
2	Вінничка	4125	13386	28,53	49,219	28,631	49,183
3	Загородня	2367	3916	28,388	49,287	28,467	49,251
4	Тяжилів	7985	16378	28,493	49,255	28,6	49,224
5	Перемиля	4535	4605	28,462	49,202	28,506	49,194
6	Вербижівка	8035	8532	28,473	49,279	28,475	49,279
7	Сониця	2620	2779	28,414	49,289	28,469	49,269
8	Шереметка	2971	9013	28,335	49,208	28,5	49,256

9	Дьогтянець	2717	2717	28,427	49,235	28,432	49,224
10	Дьогтянчик	1631	1631	28,434	49,23	28,433	49,218
11	Каліча	1248	1248	28,457	49,234	28,468	49,227
12	Скакунка	1872	1872	28,507	49,228	28,507	49,228
13	Крутнів Яр	1048	1603	28,467	49,219	28,467	49,219
14	Чернишка	2391	2391	28,446	49,237	28,468	49,244
15	Лісова	666	666	28,441	49,276	28,45	49,277
16	Скельна	742	742	28,455	49,227	28,464	49,225
17	Соня	859	859	28,44	49,274	28,451	49,275
18	Борть	442	442	28,457	49,266	28,459	49,27
19	Звіринець	953	953	28,438	49,268	28,435	49,26
20	Паліїв Яр	1737	1737	28,482	49,226	28,482	49,226
21	Безіменна річка №21	1324	1324	28,447	49,257	28,447	49,268
22	Безіменна річка №22	999	999	28,417	49,256	28,425	49,262
23	Безіменна річка №23	50	2335	28,392	49,257	28,414	49,253

24	Безіменна річка №24	2913	2913	28,428	49,261	28,408	49,247
25	Безіменна річка №25	1944	1944	28,426	49,247	28,442	49,258
26	Безіменна річка №26	513	513	28,444	49,241	28,451	49,239
27	Качатна	960	960	28,384	49,226	28,384	49,226
28	Підгородня	994	994	28,388	49,226	28,392	49,229
29	Безіменна річка №29	2455	2455	28,354	49,216	28,381	49,223
30	Безіменна річка №30	542	542	28,411	49,222	28,41	49,217
31	Безіменна річка №31	571	571	28,41	49,212	28,409	49,217
32	Безіменна річка №32	984	984	28,421	49,224	28,421	49,216
33	Вербовець	974	974	28,431	49,205	28,43	49,213
34	Садки	166	166	28,463	49,226	28,465	49,226
35	Кумбари	383	383	28,466	49,238	28,47	49,24
36	Безіменна річка №36	642	642	28,477	49,282	28,47	49,281
37	Семенка	300	300	28,472	49,264	28,468	49,265
38	Безіменна річка №38	2531	2531	28,478	49,263	28,486	49,264

39	Безіменна річка №39	860	860	28,486	49,24	28,477	49,238
40	Малий Тяжилів	3183	6673	28,526	49,253	28,597	49,233
41	Безіменна річка №41	1061	1061	28,505	49,236	28,495	49,232
42	Безіменна річка №42	1091	1091	28,511	49,237	28,504	49,229
43	Безіменна річка №43	714	714	28,51	49,236	28,516	49,235
44	Безіменна річка №44	536	536	28,512	49,228	28,512	49,228
45	Безіменна річка №45	208	208	28,467	49,224	28,464	49,224
46	Деркачка	1576	1576	28,472	49,226	28,481	49,216
47	Безіменна річка №47	721	721	28,453	49,205	28,454	49,201
48	Безіменна річка №48	475	475	28,484	49,203	28,484	49,205
49	Безіменна річка №49	790	790	28,489	49,205	28,489	49,205
50	Каракова	1419	1419	28,484	49,194	28,463	49,194
50а	Глибокий Яр	310	310	28,479	49,193	28,479	49,196
51*	Чиста Долина	0	888	28,474	49,191	28,466	49,196
52*	Кам’яна Долина	0	382	28,467	49,192	28,463	49,193

53*	Вовчище	39	1949	28,469	49,176	28,458	49,191
53а*	Вовчик	0	651	28,468	49,186	28,46	49,187
53б*	Жукова	0	922	28,475	49,181	28,463	49,182
54*	Довбнина	147	147	28,454	49,188	28,451	49,193
55*	Тетерівка	95	95	28,451	49,18	28,509	49,208
56	Казаниха	5459	5459	28,508	49,207	28,516	49,199
57	Габрелі	751	751	28,496	49,214	28,502	49,219
58	Новоселівка	831	831	28,497	49,209	28,507	49,207
59	Безіменна річка №59	1493	1493	28,509	49,217	28,509	49,217
60	Безіменна річка №60	2086	2086	28,528	49,204	28,528	49,204
61*	Безіменна річка №61	0	2083	28,531	49,216	28,537	49,202
62	Сабарівська	229	229	28,445	49,204	28,448	49,204
63	Безіменна річка №63	379	379	28,518	49,249	28,52	49,253
64	Безіменна річка №64	782	782	28,518	49,247	28,522	49,254

*За межами міста та громади

Глосарій

Біорізноманіття – різноманітність усіх видів живих організмів, як-от тварин, рослин та грибів, які, взаємодіючи між собою, утворюють різноманітність екосистем.

Блакитно-зелена інфраструктура – це використання «синіх» елементів, таких як річки, канали, ставки, водно-болотні угіддя, заплави та «зелених» елементів, таких як дерева, ліси, поля і парки, у плануванні міст для вирішення урбаністичних та кліматичних викликів шляхом поєднання інфраструктури, екологічного відновлення та міського дизайну.

Блакитно-зелені коридори – це стале рішення, яке полягає у використанні річки та прилеглих земель для створення взаємопов'язаного проходу між природними ландшафтами в міському середовищі; простір уздовж коридорів може створювати місця для дозвілля людей, надавати можливості природного руху для тварин та рослин, а також створювати відкритий простір для поглинання дощової води.

Вільноплинна річка – будь-яка річка, яка тече безперешкодно від витоку до гирла, не зустрічаючи жодних дамб, гребель чи загороджень і не будучи перегородженою на своєму шляху.

Внутрішній фільтр проєктних рішень – попередня управлінська перевірка програм, технічних завдань, містобудівних документів та проєктів на предмет їхнього впливу на стан малих річок і можливість майбутньої ренатуралізації

Екомережа – це єдина територіальна система, яка утворюється з метою поліпшення умов для формування та відновлення довкілля, підвищення природно-ресурсного потенціалу території, збереження ландшафтів та біорізноманіття, місць оселення та зростання цінних видів тваринного і рослинного світу, генетичного фонду, шляхів міграції тварин через поєднання територій та об’єктів природно-заповідного фонду, а також інших територій, які мають особливу цінність для охорони навколишнього природного середовища і відповідно до законів та міжнародних зобов’язань України підлягають особливій охороні (*ЗУ «Про екологічну мережу України»*).

Екосистема – це сукупність живих організмів та середовища їхнього проживання, що об'єднані системою фізичних, хімічних та біологічних зв'язків.

Екосистемні послуги – усі корисні блага, які можна отримати від близького сусідства з природою.

Зелений каркас – упорядкована за ступенем екологічної цінності та

активності система лінійних просторових зв'язків природних об’єктів у межах міста; розробляється на основі наявних природних ресурсів (великих лісових масивів, річок, акваторій, рекреаційних територій тощо) з урахуванням особливостей регіональної екологічної стратегії та перспективної планувальної структури території.

Інвазійні види рослин – не місцеві види, які схильні до неконтрольованого розповсюдження та витіснення місцевого біорізноманіття.

Історико-ландшафтна цінність малої річки – цінність водотоку, його долини, рельєфу, історичного русла та видових зв’язків як елементів історичної топографії міста.

Мала річка – річки з площею водозбору до 2 тис. км².

Маргіналізація – (у соціології) процес виключення зі сфер життєдіяльності суспільства на підставі расових, релігійних, етнічних, гендерних, культурних чи інших ознак окремих осіб або окремих прошарків населення, що обумовлює специфічний соціопсихологічний стан маргіналів; здебільшого подається як виключно негативне явище, як процес соціального падіння.

М’яка мобільність – це перевезення товарів і людей за допомогою немоторизованих засобів, її також називають активною або людською мобільністю; форми м'якої мобільності включають ходьбу, їзду на велосипеді, скейтбординг, біг і катання на роликах, але в деяких контекстах ці терміни можуть також стосуватися всіх екологічно чистих видів транспорту, таких як електросамокати, електровелосипеди та електромобілі.

Озеро – природна западина суші, заповнена прісними або солоними водами.

Партисипація – права особи або групи осіб бути залученими до процесів громадського обговорення та прийняття рішень, а також можливість впливати на них; можливість місцевих мешканців бути залученими до процесів розвитку міста та прямо впливати на них.

Пілотний проєкт – невеликий пробний, експериментальний проєкт, який виконується з метою виявлення потенційних складнощів і значущих чинників, які можуть вплинути на процес основного проєкту і на його результат.

Прибережно-захисна смуга (ПЗС) – це частина водоохоронної зони відповідної ширини вздовж річки, моря та навколо водойм, на якій встановлено більш суворий режим господарської діяльності, ніж на решті території водоохоронної зони, з метою охорони поверхневих водних об’єктів від забруднення і засмічення та збереження їх водності.

Ревіталізація – комплекс заходів і процесів, спрямованих на переосмислення будівель і просторів, що втратили свою первинну цінність та функції, зазнали занепаду.

Ренатуралізація – повернення річки до її первісного або «природного» стану шляхом усунення штучних перешкод, таких як греблі, бетонні берегоукріплення, перетворення каналізованих ділянок на динамічні природні русла та створення заплавних ділянок, що сприяє збереженню біорізноманіття.

Ставок – штучно створена водойма місткістю не більше 1 млн. м³.

Тепловий острів – це метеорологічний феномен різниці температур між центром міста та його околицями, що формується через швидке та тривале нагрівання типових міських поверхонь (бетону та асфальту), поглинання тепла темними дахами та блокування потоків вітру високими будівлями, що призводить до спеки в центральних або високоурбанізованих частинах міст.

Скорочення:

ПЗС - прибережна захисна смуга
ГЕС - гідроелектростанція
ТЕО - техніко-економічне обґрунтування
БУВР - Басейнове управління водними ресурсами

Перелік посилань:

1. Агенція Zvidsy. (2023). *Дослідження кліматичної складової проєкту «Алея 12,7»*.
2. Басейнове управління водних ресурсів річки Південний Буг. (2022). *Рекомендації щодо поліпшення стану водних об'єктів в заплаві річки Дьогтянець з прилеглими територіями в межах м. Вінниця*.
3. ГО «Урбан куратори». (2020). *Результати передпроектних досліджень для розробки концепції розвитку прибережних територій «Алея 12,7».*
4. Кушніренко О., Петренко-Лисак А., Шутюк О. (2020). *Як досліджувати публічні простори в Україні: напрями і методи*. Практичний посібник.
5. *Послуги у сфері охорони довкілля (Розробка локальної схеми екомережі міста Вінниці)*. (2018). Звіт про науково-дослідну роботу. Вінниця, 415 с.
6. Яцентюк, Ю.В. (2015) *Міські ландшафтно-технічні системи (на прикладі міста Вінниці)*. Монографія.
7. Adli, M. (2011). *Urban stress and mental health*. Urban Age. https://urbanage.lsecities.net/essays/urban-stress-and-mental-health.
8. Weir, K. (2020). *Nurtured by nature*. American Psychological Association. https://www.apa.org/monitor/2020/04/nurtured-nature.

Зворотний зв'язок

Електронна пошта проєкту – vin.small.rivers@gmail.com
Фейсбук сторінка проєкту – https://www.facebook.com/SmallRiversVinnytsia

Координатор проєкту Малі річки Вінниці: КП «Інститут розвитку міст»

Автори Концепції:

Янна Чайковська
Катерина Пісоцька
В'ячеслав Польгун
Тетяна Волошина
Любов Колосова
Назар Коваленко

Долучились до експертних обговорень Концепції

КП «Агенція просторового розвитку»: Олександр Коротких, Максим Кравчук, Максим Крамар, Анна Куртак, Юлія Куцелепа, Ігор Надкерничний, Сергій Яківчук.

Департамент економіки та інвестицій ВМР: Денис Кошовий, Ольга Ремешевська, Світлана Юзвак.

Департамент фінансів ВМР: Ірина Валєвська, Анжела Самонова.

Департамент маркетингу міста та туризму ВМР: Олександр Вешелені.

Відділ молодіжної політики ВМР: Людмила Старушко.

КП «СМЕД ОДР»: Анатолій Плахотнюк.

Басейнове управління водними ресурсами річки Південний Буг: Юлія Домерат, Олена Мислицька.

Вінницький державний педагогічний університет: Володимир Канський – канд. гео. наук, доцент к. географії, Олександр Матвійчук – канд. біо. наук, доцент к. біології, Юрій Яцентюк – док. геогр. наук, проф. к. географії.

ВМР: Теймур Абушев.

WWF Україна: Людмила Сломінська.

Інші коментатори, рецензенти:

Софія Мельник – експертка зі стратегічного планування.
Олександр Розанов – ГО “Захист малих річок України».
Ольга Ситник – Департамент правової політики та якості.
Марія Смірнова – КП “Агенція просторового розвитку».
Євген Совінський – Департамент архітектури та містобудування.
Урс Томанн – Van de Wa.

Міський голова **Сергій МОРГУНОВ**

КП «Інститут розвитку міст»
Орленко Олена Владленівна
Заступник директора